

Vrienden van
DEN HAAG

ONS DEN HAAG

Van de voorzitter

Vrienden en Vriendinnen!

Symposium over stadsnatuur

Terwijl halsbandparkieten aan de kabels van de hijskranen knagen en zich te goed doen aan versgeverfde kozijnen en stopverf van het Binnenhof, waardoor de renovatie ernstig wordt vertraagd, hielden wij op 7 maart een goedbezocht symposium over het belang van natuur in de stad. Alle dank gaat uit naar Elsbeth van Hijckama Vlieg die het symposium heeft georganiseerd.

Drie observaties: Van universitair onderzoeker Dr Roy Remme leerden we dat niet alleen gevoelsmatig, maar nu ook statistisch vaststaat dat een stadsparkje om de hoek wonderen doet voor onze fysieke en mentale gezondheid.

Zelfs een wethouder met een heel groen hart, Robert Barker, moet ervaren dat voor een grootse uitvoering van een plan als Haagse Lanen onvoldoende geld beschikbaar wordt gesteld.

De landschapsarchitect Steven Slabbers kon niet duidelijker zijn: Begin met bomen planten. Geen uitvluchten. Het kan niet anders. Een noodzakelijke investering in de toekomst.

Het mateloos opstapelen van woningen in de hoogte is geen stad bouwen. Daar kun je mensen niet laten wonen.

De nieuwe Haagse Toren - Bellevue

En juist diezelfde week kondigt de gemeente opgetogen aan dat de ontwik-

keling van de Bellevue-locatie vlak naast Centraal Station een stap verder is. Twee torens, 180 m hoog. Zoals eens de Haagse Toren zullen zij het aanzien van Den Haag blijvend bepalen. De nieuwe torens voor het station en alle hoogbouw rondom zullen verworden tot kruimelwerk. Het silhouet zal enorm belangrijk zijn. Zal men naar ons pleidooi voor slankheid en een elegante bekroning hebben geluisterd? Wordt het een 'landmark' voor Den Haag, een beeld waaraan we ons kunnen gaan hechten? Of wordt het een zoveelste anonieme blok dat overal had kunnen staan? Een eerste ontwerp-tekening toont twee trapsgewijs slanker oplopende wolvenkrabbers à la het oude New York, die op internet al veelzijdige reacties oproepen, van afgrijzen tot instemming. Veel zal afhangen van het materiaal. Fijnmazig metselwerk en ramen met kozijnen zouden een aardige Haagse associatie kunnen oproepen. Gaat men voor glanzende, reflecterende glasgevels dan wordt het Aziatische nieuwbouwkitsch. Komen er nog lichtjes op dan krijgen we

straks Dubai aan de Laak. Het is voor Den Haag erop of eronder. Nog dit jaar, na een rondje participeren, zal de vergunning worden aangevraagd.

Blijmoedig participeren

Over participeren gesproken, dan kunnen we ons licht opsteken in Scheveningen, hoe het daar staat met het participatieproces rond Badhuisweg 4. Het ontwerp zou tot stand komen in wat de gemeente noemt: een 'structureel overlegplatform samen met de buurt' en men zou aansluiting moeten zoeken bij de badplaatsarchitectuur van het Belgisch Park. Bouwmassa, hoogte en het aantal woningen bleken al vanaf dag 1 onbespreekbaar voor de ontwikkelaar en op aangedragen alternatieven wordt niet ingegaan. De uitkomst is een appartementenblok zonder enige verwantschap met het Belgisch Park. Wel zijn aan de balkons kunststofplaten gehangen in de vorm van golven, ter bevordering van het badplaatseffect. Deelnemers van het platform zien niets terug van hun inbreng. De wethouder spreekt opgeruimd de hoop uit dat de bewoners zich constructief blijven opstellen, de stadsdeelvoorzitter Scheveningen kondigt aan dat het overleg over de architectuur binnenkort is afgerond.

De gemeenteraadsverkiezingen

Meer woningen, maar ook meer groen en blauw, schonere lucht, speeltuintjes, veiligheid, schonere straten en meer cultuur, van links tot rechts, het is ons allemaal beloofd in de verkiezingstijd. Het bestuurdersvak is veeleisend. Als Vrienden van Den Haag moeten we dus niet overvragen. Ik stel voor dat we gewoon vragen de gedane beloftes uit te voeren. Dat is toch niet teveel gevraagd. "Het kan wèl!" zal dan onze slogan zijn.

Met vriendengroet,
uw aller voorzitter,
Rupert van Heijningen

Foto: MVSA Architects

DOEL VAN DE VERENIGING:

'HET BEVORDEREN VAN DE LEEFBAARHEID VAN DEN HAAG MET BEHOUD VAN ZIJN KARAKTERISTIEKE WAARDEN'

BESTUUR

Rupert van Heijningen,

voorzitter

Michael Toorop, secretaris,

hoofdredacteur Ons Den Haag

Pieter Boot, penningmeester

Inge Camfferman, coördinator

werkgroep Stedelijke

Vernieuwing

Emilie Linssen-van Rossum,

coördinator werkgroep

Levende Historie

Frank Hendriks, coördinator

werkgroep Activiteiten

Rutger-Jan Schoen, coördina-

tor werkgroep Communicatie

SECRETARIAAT

Postbus 85977

2508 CR Den Haag

secretariaat@

vriendenvandenhaag.nl

Bankrekening

Voor alle betalingen aan

de Vereniging

NL 15 TRIO 0197 7883 94

Ledenadministratie

ledenadministratie@

vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich schriftelijk aanmelden bij het

secretariaat of online via

www.vriendenvandenhaag.nl.

De jaarlijkse contributie

bedraagt € 35,-

Kamer van Koophandel

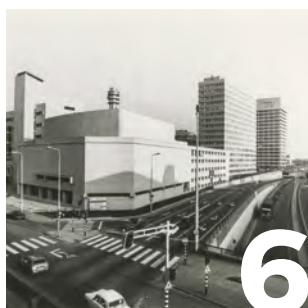
Inschrijfnummer 404 098 95

Foto omslag

Ministerie van Financien

Foto: Esther Langendam

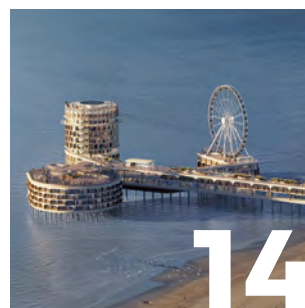
- 2 Van de voorzitter
- 4 Architectuur: Den Haag en Mariahoeve, de visie van Frits van der Sluijs
- 5 Bijzondere straatnamen: Nachtegaalspad
- 6 Tweehonderd jaar Koninklijk Conservatorium
- 8 Stadsherstel, een partner in zorg voor ons Den Haag
- 10 Film in Den Haag: Een Historiografisch Perspectief
- 11 Uit de wijken: Kom Loosduinen
- 13 Een Vriend stelt zich voor
- 14 Beautycase in plaats van Businesscase
- 16 Portret van een Haagse buitenkunstenaar
- 18 Boekbespreking: Barbara van Houten
- 19 Herinneringserfgoed: Bij het graf van Spinoza, de symbolen
- 20 De Zomerhof, controle en doorgeschoten overheidshulp
- 21 Tussen duin en zee: een permanent Beachstadion?
- 22 Groene burgerinitiatieven in Den Haag: Zorgtuinen
- 24 Herinrichting Koningin Julianaplein: gemiste kansen?
- 26 Onder gewelfde daken
- 27 De Helena: cultuur boven commercie
- 28 Symposium "Natuurlijk de stad"
- 30 Column: Metropoolshoogte
- 31 Jaarlijkse vrijwilligersborrel

6

8

14

16

24

28

Den Haag en Mariahoeve, de visie van Frits van der Sluijs

“Dit onderzoek, ... , sproot voort uit de wens dezer gemeente, om elke nieuwe Haagse wijk een duidelijk sprekend eigen karakter te geven.” Fop Ottenhof, 1953

Mariahoeve, ontworpen door stedenbouwer Frits van der Sluijs (1919–1989) in de periode 1953–1954, geldt nu als een van de belangrijkste stedenbouwkundige monumenten van Nederland. De wijk vertoont gelijkenis met het kleinere Hansaviertel (1957–1961), gebouwd in het kader van de tentoonstelling Interbau 57 in Berlijn. Van der Sluijs' studievriend Hans van den Broek ontwierp daar enkele woontorens.

Het eigen karakter van Mariahoeve

Het rooms-rode ideaal van de Katholieke Volkspartij-wethouder Louis Feber en het ideaal van de sociaaldemocraat Frits Bakker Schut, directeur van de Dienst voor de Wederopbouw en de Stadsontwikkeling, kreeg in Mariahoeve een geheel eigen invulling. Feber en Bakker Schut stoorden zich aan de grote standsverschillen in Haagse wijken. In totaal werden circa 6.800 woningen geprogrammeerd, waaronder woningwetwoningen, premiekoopwoningen en woningen in de vrije sector. De wijk zou plaats bieden aan circa 26.000 bewoners, veel minder dan de enorme wijken van Den Haag Zuidwest. Het mixen en mengen van bewoners met verschillende woningcategorieën en verschillende typen woongebouwen vormde het vertrekpunt bij het ontwerp. De wijk kenmerkt zich door een opdeling in woonbuurten, elk met een eigen speelse opzet met hoogbouw, portiekwoongebouwen en rijtjes eengezinswoningen. De architectuur was modern, met baksteen en beton en platte daken. Op buurtniveau werd in 1951 door de gemeentelijk hoofdarchitect Fop Ottenhof een sociale mix vastgesteld: 24% welgestelde klasse, 40% middenklasse en 36% arbeidersklasse.

Scandinavië als inspiratiebron

In 1953 vond een excursie naar Scandinavië plaats ter inspiratie. Onder de deelnemers bevonden zich onder meer Bakker Schut, Ottenhof en diverse ambtenaren, mogelijk ook Van der Sluijs. In een interview zou de supervisor van Mariahoeve Bleeker vertellen dat Nederlandse architecten die in Delft waren opgeleid goede contacten hadden in Scandinavië en er al vaak kwamen. Na de oorlog woonden jonge architecten die een aanvullende opleiding kregen aan het M.I.T. in Boston – onder wie ook hijzelf – bij elkaar in één studentenhuus. Denemarken en Zweden golden destijds als voorbeelden op

Schetsontwerp Uitbreidingsplan “Mariahoeve” door Frits van der Sluijs uit Den Haag Snelgroeiende Stad uit 1957. Gebaseerd op het originele ontwerp uit de periode 1953-1954. In dit schetsontwerp is de hoogte van de gebouwen met schaduwen weergegeven.

het gebied van verzorgingsstaat en woningbouwarchitectuur. Na terugkomst werd intern bij de dienst een ontwerpwedstrijd georganiseerd. Het plan van Van der Sluijs werd uit zes inzendingen gekozen, omdat hij er het beste in slaagde de Scandinavische principes te vertalen naar de Haagse context. Het plan werd in de zomer van 1956 door de gemeenteraad vastgesteld, in januari 1957 goedgekeurd door de provincie en in 1958 bekrachtigd door de Kroon.

Samenhang tussen architectuur en natuur

Mariahoeve werd opgezet als een wijk met zes afzonderlijke woonbuurten. Elke woonbuurt had een groen middengebied, drie hoge gebouwen van twaalf verdiepingen waar de zon tussendoor op het groen kon schijnen, enkele buurtwinkels, een school of ander openbaar gebouw, gesloten bebouwing van vier lagen aan de noordwest- en noordoostzijde en eengezinswoningen aan de zuidzijde. Deze buurtopzet werd vijf keer gestempeld zoals ook Van den Broek deed, maar, zo benadrukte Van der Sluijs, “niet één keer op dezelfde wijze”. De grote verscheidenheid, het losjes hanteren van het raster en de vele knikken in de bebouwing gaven de wijk een romantisch en levendig karakter. Volgens Van der Sluijs waren deze knikken niet willekeurig, maar volgden zij het patroon van de oude sloten in het landschap. Scandinavische invloeden waren zichtbaar in de vrije compositie van bouwvolumes in het groen en de hoge kwaliteit van de inrichting van de tussenruimten. De samenhang tussen architectuur en landschap werd hierdoor versterkt. Er werd onder meer ver-

wezen naar de wijk Kortedala in Göteborg, ontworpen door Sven Brolid en Jan Wallinder in 1951. De zachte glooiingen van het Scandinavische ijsdijlderschap - bij Århus, Kopenhagen, Göteborg en Stockholm - werden door Van der Sluijs vertaald naar het vlakke Nederlandse polderlandschap.

De knikken en hoekverdraaiingen in de bebouwing kwamen daardoor soms onnatuurlijk over; het oorspronkelijke strakke verkavelingsgrid zou wellicht 'natuurlijker' hebben geleken. Toch leverde de vrijere aanpak dan in gangbare stedenbouw zoals in Bouwlust en Vrederust aangename stedelijke ruimten op, met name op microniveau. Vanwege de slechte afwatering werd veel open water aangelegd, speels in het plan geïntegreerd met knikken, vergelijkbaar met die in de blokstructuren.

In de jaren zestig werd Mariahoeve gerealiseerd in een moderne baksteen- en betonarchitectuur, met bijdragen van architecten als: Zandstra, Pet; Nuyten, Lucas & Niemeijer, Fels & Kroon, Verhave, Van Tijen, Boom & Posno, Herle, Fiolet,

etc. Naast de Scandinavische architectuur vormde ook het werk van Le Corbusier, met zijn béton brut, voor veel architecten in die tijd een inspiratie, afgewisseld met baksteen. De architect Rutger Dirk Bleeker trad op als supervisor bij de planuitvoering.

Binnen de gevestigde stedenbouwkundige wereld stuitte het plan op weerstand. Het voorkeursmodel was het icoon van De Wijkgedachte Pendrecht op Rotterdam-Zuid. Vaste buurtstempels zonder frivoliteit werden herhaald met eengezinswoningen en portiekflats zonder lift, een aanpak die Van den Broek ook toepaste in Bouwlust en Vrederust. De strakke grids werden hier nog strikt bewaakt.

Bij een ontmoeting met Van der Sluijs' leermeester Dudok sprak deze zijn afschuw uit: "Hoe kan iemand zoiets op papier zetten! En dat het dan ook nog serieus genomen wordt!"

Leo Oorschot,
sv@vriendenvandenhaag.nl

BIJZONDERE STRAATNAMEN

Nachtegaalspad

Wie nu door de drukke Parkstraat gaat, zal niet kunnen bedenken dat hier ooit de zang van nachtegalen klonk.

De Parkstraat, vroeger Nachtegaalspad, was eeuwenlang een zandpad aan de rand van de stad, met twee rijen populieren en aan weerszijden smalle grachtjes. Vooral 's nachts hoorde je er nachtegalen, de kleine, onopvallende vogeltjes, die fabelachtig zingen. Wat romantisch moet dat geweest zijn. Vanaf 1857 werd het pad verbreed, recht gemaakt en bebouwd. In 1859 kreeg het de naam Parkstraat als verbindingsweg naar het toen in aanbouw zijnde Willemspark. Met de imposante negentiende eeuwse panden verdween de romantiek van het Nachtegaalspad, hoewel een eigen romantiek ervoor in de plaats kwam. Zo woonde op nummer 32 Jonkheer Victor de Stuers (1843-1916), onder andere Tweede Kamerlid en pleitbezorger voor het behoud van ons cultureel erfgoed. Hij had in de 'Grote Zaal' van zijn

huis zijn geschiedenis- en kunstcollectie ondergebracht. Tussen 1875-1878 werd de Jacobuskerk van architect Pierre Cuypers gebouwd, met een kerktoeren die één meter hoger was dan die van de Grote Kerk. Naast de kerk ligt het hofje Rusthof, een van de nog bestaande liefdadigheidshofjes in Den Haag. Het is 1841 gesticht door Elisabeth van der Hoop, echtgenote van Guillaume Groen van Prinsterer. In 1864 reed de eerste paardentram door de Parkstraat, en in 1905 de eerste elektrische tram. In 1908 botsten op de hoek van de Oranjestraat de tram en de koets van prins Hendrik op elkaar. Hij en koningin Wilhelmina bleven ongedeerd. De prins bekende onmiddellijk schuld. De trambestuurder, eerst met ontslag bedreigd, kreeg na ingrijpen van de prins, een gratificatie en een gouden horloge en werd ook nog benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. De vernielde as van de koets staat nog steeds in de Koninklijke Stallen. Op de hoek van de Kazernestraat was tussen 1869-1982 de krant Het Vaderland gevestigd. Vanaf 1933 liet Menno ter Braak (1902-1940) zijn licht schijnen over literatuur en toneel in de culturele kolommen van de krant. Zijn bijdragen werden richtinggevend voor de literaire kritiek van de jaren 1930. Het gebouw werd in 2015 onherkenbaar verbouwd en heet nu Hofstaete.

Inge Camfferman,
sv@vriendenvandenhaag.nl

Nachtegaalspad,
1865 van de schilder
Willi de Rop.
Bron: Pinterest

Tweehonderd jaar Koninklijk Conservatorium

Het Koninklijk Conservatorium werd in 1826 opgericht en heeft in zijn tweehonderdjarig bestaan veel bekende musici voortgebracht. Ook de dansopleiding, die 'pas' zeventig jaar geleden het levenslicht zag, heeft flink wat beroemdheden afgeleverd.

Van Koninklijke Muzykschool naar Koninklijk Conservatorium

Bij Koninklijk Besluit van 7 april 1826 werd door Koning Willem I de Koninklijke Muzykschool opgericht, het oudste conservatorium van Nederland. Als eerste directeur werd de 27-jarige Johann Lübeck aangesteld, een Duitse violist en componist. Zijn directeurschap zou tot zijn dood in 1865 duren. De school begon op 1 januari 1827 met vijftig leerlingen, waarvan een deel afkomstig was uit wees- en armenhuizen en minvermogende gezinnen. Lübeck werd opgevolgd door Willem Nicolaï, die in 1896 eveneens in het harnas zou

sterven. Het stokje werd overgenomen door Mr. Henri Viotta, die in 1900 de naam van Koninklijke muziek- en zangschool veranderde naar Koninklijk Conservatorium voor Muziek. Vier jaar later richtte hij ook het Residentie Orkest op. Viotta haalde normaal zijn pensioen, hoewel hij pas op zijn zeventigste onder druk van de minister ontslag nam. Latere bekende directeuren waren onder meer Johan Wagenaar, Sem Dresden, Henk Badings, Kees van Baaren en Jan van Vlijmen. Sinds 2023 zwaait Lies Colman de scepter. In 1956 werd de dansopleiding geopend, en sinds 1990 vormden het Koninklijk Conservatorium en de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunst samen de Hogeschool der Kunsten Den Haag.

Huisvesting

De eerste locatie van de muziekschool was in het voormalige 'Huis van Nederburgh', een patriciërshuis op de hoek van het destijds zo genoemde Hoge Westeinde en de Vleersteeg. In 1840 verhuisde de school naar het gebouw van de Teeken- en Bouwacademie aan de Prinsessegracht. Later, in 1882, betrof de school een gebouw aan de Korte Beestenmarkt, dat ook een kleine concertzaal had. In die zaal werd het Bätz-orgel geplaatst, dat afkomstig was uit de Gotische Zaal van het Paleis Kneuterdijk. Dit werd in 1949 overgebracht naar de Willemskerk aan de Nassaulaan om in 1990 weer terug te keren naar de Gotische Zaal.

Het conservatorium verhuisde in 1980 naar een nieuw gebouw aan de Juliana van Stolberglaan. Dit gebouw werd ontworpen door architect en cellist Leon Waterman in de stijl van de nieuwe zakelijkheid. Het gebouw had twee concertzalen, de grote Arnold Schönbergzaal met zijn instelbare

Juliana van Stolberglaan. Foto: Haags Gemeentearchief

De afdeling Sonologie van het Koninklijk Conservatorium

Wie door de gangen van het Conservatorium loopt, boven de concert- en danszalen van Amare, kan daar een verzameling oude elektronische apparatuur tegenkomen die hem terugwerpt in de jaren '60 of '70 of nog eerder. Deze collectie geeft aan waar de afdeling Sonologie is gehuisvest. Die afdeling is voortgekomen uit vroege experimenten, medio jaren '50, met elektronische muziek in het Natuurkundig Laboratorium van Philips in Eindhoven. Sonologie is het vakgebied van productie, experimenten en onderzoek op het gebied van elektroakoestische muziek, computer-muziek en geluidskunst. Het Koninklijk Conservatorium heeft zich ontwikkeld tot een wereldwijd toonaangevend instituut op dit gebied. Dat is in de eerste plaats te danken aan Dick Raaijmakers en Jan Boerman. Raaijmakers experimenteerde in 1954 tot 1960 in het NatLab van Philips met elektronische muziek, naar later bleek als eerste ter wereld. Samen met Boerman werkte hij van 1963 tot 1966 in een eigen studio in Den Haag, om van 1966 tot zijn pensionering in 1995 als docent Elektronische en Hedendaagse Muziek te werken aan het Koninklijk Conservatorium. Vanaf 1991 was hij ook docent muziektheater bij de interfaculteit Beeld en Geluid van het Koninklijk Conservatorium en de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten.

akoestische panelen en de geliefde Van Baarenzaal. Het gebouw is intussen gesloopt ten behoeve van de bouw van het nieuwe ANWB-hoofdkantoor.

Medio 2021 verhuisde het Koninklijk Conservatorium naar het nieuwe cultuurcentrum Amare aan het Spui. Het conservatorium heeft de verdiepingen boven de grote concert- en danszalen ter beschikking. Daar bevinden zich leslokalen, studio's, een kleine concertzaal en kantoren.

Zeventig jaar Koninklijk Conservatorium Dans

De dansopleiding van het Koninklijk Conservatorium begon in 1956. De bekende danseres Olga de Haas was een van de eerste leerlingen. Door de samenwerking met gevierde dansers en choreografen als de onlangs overleden Hans van Manen en Jiri Kylián kreeg de zogenaamde Nederlandse School een belangrijke plaats in het curriculum. Mede hierdoor is Koninklijk Conservatorium Dans ook populair onder buitenlandse studenten. Ook met Nederlands Dans Theater is er een nauwe samenwerking, die door de gezamenlijke huisvesting in Amare wordt vergemakkelijkt.

Internationaal toonaangevend

Het Koninklijk Conservatorium heeft zich internationaal een toonaangevende positie verworven. Duizenden componisten,

Korte Beestenmarkt. Foto: Haags Gemeentearchief

muzikanten, zangers en dansers legden in Den Haag het fundament voor hun verdere carrière. Lies Colman, directeur van het Koninklijk Conservatorium: "We vieren 200 jaar geschiedenis, maar vooral ook de toekomst die studenten, docenten en partners samen blijven maken."

Marcel Tielemans,

redactie@vriendenvandenhaag.nl

- advertentie -

We can work it out

GMW
advocaten

(070) 361 50 48 / gmw.nl

Stadsherstel, een partner in zorg voor ons Den Haag

Vooraanzicht Boutiquehotel, voormalig havenkantoor aan de Trekvluit uit 1900 naar ontwerp van architect A.A. Schadee. Foto: Gemeente Den Haag

Op 19 januari 1977 werd bij de Kamer van Koophandel een nieuwe onderneming ingeschreven: Stadsherstel Den Haag en Omgeving, een sterke naam die exact haar intentie weer geeft. Dat wordt ook uit de statuten duidelijk.

Het bedrijf zal zich ontfemen over monumenten en beeldbepalende panden in en om Den Haag en zo een bijdrage leveren aan het behoud van het historische karakter en de schoonheid van de stad. Niet een financieel-economisch doel stond bij de oprichting voorop, maar een maatschappelijk doel. Voor Den Haag was deze nieuwe speler in het kwetsbaarste deel van de bouwsector welkom. In de tweede wereldoorlog had Den Haag forse schade opgelopen die snel hersteld moest worden en waarvoor weinig middelen beschikbaar waren. Tijdens de jaren van de wederopbouw stond nieuwbouw van woningen en werkruimten centraal. Maar na tien, twintig jaar groeide onder bestuurders ook de ambitie om mee te gaan in de vaart der volkeren. De VS was het grote voorbeeld.

Saneringsdrift

Dat kwam onder andere tot uitdrukking in saneringsplannen voor het stadscentrum. Net als in andere steden vormde de saneringsdrift in Den Haag een reële bedreiging voor haar cultureel erfgoed. Dammen hiertegen werden opgeworpen door de in 1970 ingestelde gemeentelijke afdeling Monumentenzorg, de in 1973 opgerichte Vereniging Vrienden van Den Haag en het in 1974 opgerichte Monumentenfonds. Instellingen die goed waren in signaleren, analyseren en stimuleren, maar niet of nauwelijks zelf concrete restauratieplannen konden uitvoeren. Die leemte werd deels opgevuld, toen stichtingen en particulieren, bij wie deze bedreiging van het cultureel erfgoed aan het hart ging, het initiatief namen om een bedrijf te stichten dat daartoe wel in staat zou zijn. In Amsterdam was met zo'n bedrijf al eenentwintig jaar ervaring opgedaan. Een projectontwikkelingsbedrijf waarin gemeente, stichtingen en investeerders met risicodragend kapitaal deelnamen.

De oprichting van Stadsherstel

In 1973 besloten de heren Voorhoeve, Molhuysen, Berger en Doorens van Heyningen tot de oprichting van de NV Stadsherstel Den Haag en Omgeving. Zij kwam tot stand met deelneming van o.a. de gemeente, Fonds 1818, het Oranjefonds en Woonzorg Nederland. Daarnaast financiële instellingen en particulieren die uit ideële overwegingen in dit bedrijf wilden participeren. Op vergelijkbare wijze volgden Rotterdam in 1980 en Utrecht in 1984. Zo kon in een sector met maatschappelijke waarde, maar waarin de overheid te weinig armslag had, met aanvulling uit de particuliere sector een gat worden gedicht. Dat lijkt voor de hand liggend, maar is dat allerm minst. Meestal is een hersteloperatie van cultureel erfgoed 'een schip van bijleg'. In geval van het Binnenhof kunnen we rustig spreken van 'een mammoettanker van bijleg'. Maar wanneer projecten worden opgepakt waar gemiddeld genomen nog een bescheiden rendement haalbaar is, zijn er investeerders met hart voor het wel en wee van de stad te vinden die mee willen doen. Concreet: voor eigen rekening en risico mee-investeren in aankoop, herstel en beheer van karakteristieke panden en cultureel erfgoed. Uit de jaarrekeningen van Stadsherstel blijkt dat dit mogelijk is.

Voorbeelden van succesvolle aanpak

In 1976 werden door Stadsherstel Den Haag en Omgeving de eerste zes panden in de Oude Molstraat aangekocht (20, 22, 24, 30, 32 en 10). Daarna volgden o.a. de Lange Beestenmarkt (1987), Prinsegracht 2 (Restaurant Café National, 1987),

Detailfoto banier Boutiquehotel.
Foto: Gemeente Den Haag

Prinsegracht 21 (1989) en café Pavlov aan het Spui (1991) dat na restauratie een goed lopend restaurant werd op een belangrijke plek in het cultureel centrum van de stad. Nu is het ook de voorloper op de restauratie van beeldbepalende gevels van zes winkelpanden aan het Spui. Eigenlijk de enige bebouwing die nog laat zien hoe het er in de 17^e en 18^e eeuw aan de belangrijkste haven van Den Haag eruitzag.

Ook van een bescheiden project is de spin-off voor de omgeving belangrijk. De aanpak van een 'rotte kies' in een straatwand kan voor eigenaren van andere panden een stimulans zijn om ook te investeren of het kan voorkomen dat er een algeheel verval inzet. De aanpak van de particuliere woningverbetering in de tijd van de stadsvernieuwing heeft ons dit wel geleerd.

Stadsherstel is dus een particuliere onderneming, een NV die zonder subsidie moet draaien. Wel kan projectsubsidie helpen om restauratiekosten hanteerbaar te maken. Het bedrijf wordt gerund door een directeur/bestuurder en drie vaste medewerkers. Toezicht wordt gehouden door de Raad van Commissarissen. Met elkaar beheren zij volgens het jaarverslag 2024 nu 277 panden met een gezamenlijke WOZ-waarde van ruim 89 miljoen euro en realiseerden daarmee een omzet van vier miljoen euro en een positief resultaat van 1.4 miljoen euro. Bij de beleidsvorming en de voorbereiding en uitvoering van projecten wordt, afhankelijk van de aard van het project, samengewerkt met de gemeente, met de Rijksdienst voor Nationaal Erfgoed of het Monumentenfonds. Ook met bedrijven met vergelijkbare doelstelling in andere gemeenten in het SOM (Samenwerkings-Organisatie Monumenteneigenaren).

Het bezit dat Stadsherstel in de 48 jaar van haar bestaan heeft opgebouwd is divers. De eerste aankopen waren vooral woon- en winkelpanden in de oude stad. Later kwamen daar beeldbepalende panden bij in jongere delen van de stad. Mooie voorbeelden hiervan zijn de voormalige brandweer-

kazerne in Scheveningen waarin appartementen zijn ondergebracht en de Julianakerk in Transvaal waar een restaurant werd gevestigd in de kerkzaal. De overige ruimten daaromheen vormen met elkaar een wijk- en dienstencentrum. Een juweeltje is het voormalig havenkantoor aan de Trekvluit. Ook wordt gekeken in het buitengebied waar b.v. de boerderij Noord Veen in Leidschendam is verworven en gerestaureerd. Op de website van Stadsherstel wordt het bezit uitgebreid beschreven. Stuk voor stuk objecten die de moeite waard zijn om er een straatje voor om te fietsen. Omdat Stadsherstel beperkt mankracht heeft om zelf actief op zoek te gaan naar panden die haar zorg verdienen en nodig hebben, zijn serieuze suggesties m.b.t. interessante objecten welkom. Een reden te meer om rustig en met aandacht voor het stedelijk schoon door onze stad te fietsen.

Winfred Haase,

Werkgroep Stedelijke Vernieuwing

sv@vriendenvandenhaag.nl;

Met dank aan de heer Arie Stapper, directeur van Stadsherstel

<https://stadshersteldenhaag.nl>

- advertentie -

STADSHERSTEL DEN HAAG

GEZOCHT!

FOTO'S/INFORMATIE
OVER ONZE PANDEN
IN DEN HAAG

ZIE ONZE COLLECTIE
OP ONZE WEBSITE:

WWW.STADSHERSTELDENHAAG.NL

Wij zijn momenteel bezig met cultuurhistorische onderzoeken naar onze panden.

Om dit verleden verder tot leven te brengen, zijn we op zoek naar historische foto's en waardevolle informatie over deze panden en de voormalige bewoners.

Bent u in het bezit van zulke kostbare herinneringen en wilt u deze met ons delen?

U zou ons er ontzettend blij mee maken!

U kunt ze eenvoudig mailen naar:
info@stadshersteldenhaag.nl

Uw bijdrage brengt de geschiedenis van onze panden meer tot leven.
Dank u wel!

Foto: Archief Filmhuis Den Haag

Film in Den Haag: Een Historiografisch Perspectief

Jubileumjaar

Op 9 juni 1896 markeerde de eerste filmvoorstelling in het Kurhaus het begin van de cinematografische geschiedenis in Den Haag. Ter gelegenheid van het 130-jarig jubileum vierten diverse culturele partners dit erfgoed met een uitgebreid jaarprogramma dat in juni 2026 van start gaat, een initiatief van Leendert de Jong, voormalig programmeur Filmhuis Den Haag, en Elisa Mutsaers, Film Atelier Den Haag. Het programma omvat filmvertoningen, exposities, lezingen en historische stadswandelingen, met als doel de diepgewortelde symbiose tussen de filmkunst en de residentie te belichten.

Publicatie: Film in Den Haag

Een centraal onderdeel van het jubileumjaar is de publicatie van *Film in Den Haag*. Dit boek, dat in oktober 2026 bij Walburg Pers verschijnt, vormt een eerste brede verkenning van de Haagse filmgeschiedenis. Deze publicatie beschrijft de ontwikkeling van de vroegste Lumière-vertoningen tot aan de experimenten van makers als Frans Zwartjes. Het werk fungeert als een rijk geïllustreerde hommage aan Den Haag als cinematografisch centrum.

Institutionele Samenwerking

Het project wordt gedragen door een consortium van gerenommeerde partners, waaronder het Haags Gemeentearchief, EYE Filmmuseum, het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Filmhuis Den Haag en Het Nieuwe Regime.. Daarnaast leveren tal van culturele en maatschappelijke instellingen een bijdrage, variërend van West en het Vredespaleis tot organisaties als Gilde Den Haag en Stichting Ruimtevaart. De kern van het historisch onderzoek bevindt zich in het archief van Filmhuis Den Haag, waar we door De Jong en Mutsaers worden ontvangen. De collectie vindt haar oorsprong in de nalatenschap van cineast, filmcriticus en fotograaf Piet van der Ham (1910–2006).

Pioniers en Industriële Ontwikkeling: De Gebroeders Mullens

De Haagse filmgeschiedenis is onlosmakelijk verbonden met Willy Mullens. Na een vroege carrière met zijn broer Albert in het kermiscircuit transformeerden zij hun onderneming tot 'Alberts Frères', waarmee zij vanaf 1899 de reizende bioscoop professionaliseerden. Willy start in Bezuidenhout zijn productiemaatschappij Haghefilm. Hij reist het hele land door om 'stedenfilms' te maken en ontwikkelt zich daarmee tot de 'Filmer des Vaderlands'. Als medeoprichter van het Nederlandsch Centraal Filmarchief, gehuisvest bij het toenmalige Rijksarchief aan het Bleijenburg, vervulde hij een cruciale rol in de archivering van audiovisueel erfgoed. Reeds in 1919 onderkende hij de brandgevaarlijke aard van nitraatfilm en pleitte hij voor professionele opslag. Toen zijn filmbedrijf in de Joan Maetsuykerstraat in 1927 vlam vatte, lagen de meeste van zijn negatieven veilig opgeborgen op het Bleijenburg.

Expansie en Oorlogstijd

Naast Mullens realiseerde ook Loet C. Barnstijn een omvangrijk Haags imperium, dat naast bioscopen en distributiekantoren ook Filmstad in Park Oosterbeek omvatte. Dit studio-complex werd tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetter geconfisqueerd voor de opslag van V2-raketten, wat uiteindelijk leidde tot de verwoesting door geallieerde bombardementen. De oorlogsjaren werden gekenmerkt door strikte censuur en collaboratie van de Filmdienst der NSB, onder leiding van de in Den Haag geboren Jan Teunissen.

Bioscoopcultuur en Internationale Allure

Den Haag ontwikkelde zich in de vroege 20e eeuw tot een stad met een fijnmazig netwerk van filmtheaters. Naast de mondaine locaties zoals het Kurhaus en de Haagse Kunstkring, ontstonden in diverse buurten zoals de Boekhorststraat theaters waar films vertoond werden. Eén van de

eerste permanente filmtheaters, *Cinematograph*, opende in 1907 zijn deuren in de Spuistraat. Het werd twee jaar later omgedoopt tot Apollo.

Hofstad, regeringsstad en stad van recht & vrede trok vele wereldsterren aan. Zo resideerden Mary Pickford en Douglas Fairbanks in 1920 in Hotel Des Indes en bezocht Danny Kaye in 1955 het Metropole theater voor een benefietvoorstelling ten bate van Unicef. Clark Gable en Lana Turner waren dol op Madurodam. Ook in de moderne tijd bleef de stad een trekpleister voor de internationale cinema, waarbij Filmhuis Den Haag onder meer Audrey Hepburn, Jeanne Moreau en Isabelle Huppert mocht verwelkomen.

Transitie en de Opkomst van het Alternatieve Circuit

Vanaf de jaren zeventig dwong de opkomst van de televisie de bioscopen tot innovatie. Historische zalen zoals Metropole en Apollo trachtten het tij te keren door deze te verbouwen tot multiplex-bioscoop. Asta deed iets dergelijks al in 1959 met inbouwtheater Bijoux. Het bood wat uitstel, maar uiteindelijk moesten al die Haagse bioscopen plaatsmaken voor de

Foto's: Archief Filmhuis Den Haag

grootschalige Franse exploitant Pathé. Een vitaal alternatief circuit, dat al in de jaren dertig ontstond, heeft altijd kunnen blijven bestaan. Instituten zoals de Filmliga, Kriterion, De Uitkijk, Studio 2000, het Kijkhuis en Filmhuis Den Haag hebben altijd een essentieel platform voor de artistieke film geboden en waarborgden de continuïteit van de filmcultuur buiten de commerciële mainstream.

www.filmindenhaag.nl

Kitty Bos,
Ursula de Goede,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

UIT DE WIJKEN

Kom Loosduinen

Het mooie dorp Loosduinen is ouder dan Den Haag. Lang voordat de stad zich westwaarts uitbreidde, was hier al sprake van bewoning, landbouw en gemeenschapsvorming. De oude dorpskern, de Kom van Loosduinen, herinnert nog altijd aan die zelfstandige geschiedenis. Zelfs plekken die tegenwoordig als typisch Haags worden gezien, zoals Villa Ockenburg en het omliggende park, maakten ooit deel uit van Loosduinen. Het behoud en de renovatie van dit landgoed kwamen mede tot stand dankzij de inzet van betrokken Loosduiners.

Het is dan ook geen toeval dat gesprekken over identiteit, leefbaarheid en verandering in deze wijk zich niet laten vangen in snelle oplossingen. Die historische gelaagdheid vormde de achtergrond van ons gesprek met een afvaardiging van het bestuur van het Wijkberaad Kom Loosduinen, waarbij de redactie van *Ons Den Haag* aanschoof om te horen wat er leeft.

De bijeenkomst vond plaats op een bijzondere locatie: boven in de Abdijkerk, het oudste gebouw van Den Haag. De kerk maakte ooit deel uit van een kloostercomplex en werd gebouwd in de eerste helft van de dertiende eeuw – een plek

die het historische karakter van Loosduinen nog altijd tastbaar maakt.

Loosduinen werd in 1923 geannexeerd door Den Haag, een feit dat bij sommige bewoners nog altijd gevoelig ligt. Zij noemen zich liever geen Hagenaars of Hagenezen, maar Peenbuikers – een bijnaam die verwijst naar het tuinbouwverleden van het gebied. In Loosduinen werden vroeger op grote schaal penen verbouwd, die bekendstonden om hun kwaliteit. Het wassen van de wortels gebeurde in sloten, waarbij tuinders zich vaak plat op de buik moesten begeven. Zo zou de bijnaam zijn ontstaan.

Dat tuinbouwverleden leeft nog in herinneringen. Bestuursleden vertellen hoe er ooit talloze tomatenkwekerijen waren; tegenwoordig is er nog slechts één over. Voor veel kinderen betekende tomaten plukken vroeger een bijverdienste om te sparen voor een fiets of brommer.

Loosduinen bestaat uit zeven deelgebieden, waarvan Kom Loosduinen er één is. Op de vraag waar de grenzen precies lopen, volgt een veelzeggend antwoord: die grenzen verschuiven. De gemeente past ze soms aan om praktische redenen, maar dat strookt niet altijd met het gevoel van

bewoners. Het komt zelfs voor dat straten wijkbladen uit meer dan één wijk ontvangen.

De wijk verandert snel en breidt zich uit, net als de nabijgelegen Westlandse gemeenten. Dat betekent ook meer verkeer. Loosduinen kent slechts twee toegangswegen, waardoor de druk op de infrastructuur groot is. Die druk is ook merkbaar in het dorp zelf, met name in de Loosduinse Hoofdstraat. Na een herinrichting is de straat smaller geworden. Fietsters kunnen niet meer naast auto's rijden en wijken uit naar het trottoir, samen met scooters en fatbikes. Dat levert gevaarlijke situaties op, vooral voor de grote groep oudere bewoners. Het wijkberaad vraagt al vier jaar aandacht voor dit probleem en pleit onder meer voor gedeeltelijk eenrichtingsverkeer. Tot nu toe bleef het bij toezeggingen om ernaar te kijken. Een bredere ontwikkeling die het wijkberaad zorgen baart, is de demografische verandering. Loosduinen vergrijsd. Jongere bewoners trekken weg, mede omdat nieuwe woningen vaak te kostbaar zijn voor starters en de bestaande, oudere woningen juist weer te klein zijn voor jonge gezinnen. Tegelijkertijd verandert de manier waarop bewoners zich organiseren. Jongeren informeren zich vooral digitaal en voelen zich minder aangesproken door traditionele vormen van bewonersparticipatie. Dat maakt het lastig om nieuwe, jonge bestuurs- of commissieleden te vinden en om de betrokkenheid van volgende generaties bij het wijkberaad te versterken. Een ander aandachtspunt is de aanwezigheid van veel zorginstellingen. Deze zijn ooit gebouwd in de bosrijke randen

van de wijk, maar liggen inmiddels midden in het woongebied. Bewoners krijgen daardoor te maken met mensen met onbegrepen gedrag in de openbare ruimte, wat spanning kan opleveren.

Ook over de inrichting van de openbare ruimte wordt nagedacht. Zo bestaat de wens om het Loosduinse Hoofdplein te vergroenen. Tegelijk staat de wekelijkse woensdagmarkt dat weer in de weg; de gemeente is terughoudend met het planten van bomen op het plein. Toch overheerst tevredenheid. Bewoners zijn gehecht aan hun wijk en waarderen het dorpse karakter, met de molen, het museum en de Abdijkerk als herkenningspunten. Het wijkberaad ziet het als haar belangrijkste taak om bewoners met elkaar te verbinden. Muziekactiviteiten, de jaarlijkse Puchdag, een bloemetje op zijn tijd en tal van andere initiatieven dragen bij aan het gevoel van saamhorigheid.

Zorgen zijn er ook. Zo is de toekomst van Popradar onzeker nu de subsidie is weggevallen. Het gebouw wordt gezien als een belangrijke culturele plek: een oefenruimte voor musici, een thuis voor koren en een broedplaats voor nieuw talent. Het oude centrum van Loosduinen is een plaatje. Wie het nog niet kent, zou er eens moeten gaan kijken.

Kom naar Loosduinen.

Michael Toorop,

Kitty Bos,

redactie@vriendenvandenhaag.nl

Foto: Michael Toorop

Een Vriend stelt zich voor

Joke van der Leeuw-Roord, 1949.

Geboren in Egmond aan Zee.

Geschiedenis RU Groningen, vervolgens lerares.

Van 1990-2020 werkzaam in internationale organisaties.

Getrouwd, twee kinderen, vier kleinkinderen.

Woonachtig in Bezuidenhout.

Na haar studie gaf Joke vijf jaar les in geschiedenis en maatschappijleer op een middelbare school in Rotterdam, en van 1977-1993 op het Edith Stein College in Den Haag. Ze was verder actief in organisaties voor geschiedenisonderwijs en was in 1990 verantwoordelijk voor een vernieuwd eindexamenprogramma Geschiedenis. Vanaf 1990 werkte Joke steeds meer internationaal. In 1992 was zij initiatiefnemer voor het oprichten van EuroClio (<https://euroclio.eu/>), een internationale organisatie voor onderwijs in geschiedenis, burgerschap en erfgoed, die zij leidde tot haar pensionering in 2014. Voor haar werk en al haar overige activiteiten werd Joke benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

“Toen ik in 1990 internationaal begon te werken bleek geschiedenis in veel landen een politiek mijnenveld. Uiteraard na de val van de Muur in de post-communistische landen, maar daar niet alleen. Geschiedenis is vaak een nationaal verhaal met trots en pijn, maar altijd met zichzelf bezig. Als Europa hebben wij echter ook een gezamenlijke geschiedenis. Ik vond het geweldig met zoveel mensen te kunnen werken om daarvoor zinvolle curricula op scholen, lerarenopleidingen en daarbuiten te ontwikkelen.”

Wanneer werd je lid van onze Vereniging?

“Vijf jaar geleden, toen ik voor het eerst hoorde dat de Vrienden bestonden. Tus-

Foto: Esther Langendam

sen 1990 en 2020 was ik steeds op reis en weinig in Den Haag.”

Voel je je Hagenaar?

“Ik ben blij in Den Haag, maar wel bezorgd dat we twee verschillende identiteiten hebben: Hagenezen en Hagenaars, het veen en het zand.”

Wie is jouw favoriete Hagenaar?

“Graag noem ik alle vrijwilligers die deze stad zo’n fijne plaats maken, in sportverenigingen, de buurtvaders en -moeders, de mensen van het Gilde, de Vrienden, Pulchri, de Sphinx en meer. Maar ik wil ook een persoon noemen: journalist Hizir Cengiz (o.a. de Correspondent) die in Zaal 3, gevestigd aan het De Constant Rebecqueplein, maandelijks gasten van allerlei achtergrond interviewt met humor en diepgang en in staat is zand en veen te verbinden.”

Heb je een favoriete plek in Den Haag?

“Alles wat er in onze regio aan groen en natuur is, zoals park Clingendael, Sorghvliet, Meijndel.”

Wat vind jij belangrijk voor Den Haag?

“Het bewaken van de leefbaarheid en het erfgoed in de stad. Onlangs hield ik bij de Sphinx een lezing over mijn wijk, Bezuidenhout, met als titel *Een wijk van ontginnen, bouwen, vernietigen, opbouwen,*

afbreken en herbouwen. Natuurlijk, Den Haag kon niets doen aan het bombardement. Maar zowel aan het eind van de negentiende eeuw, als na WO II tot nu toe, is op een gruwelijke manier omgegaan met erfgoed en leefbaarheid van Bezuidenhout. De wijk is lelijk en onsamenhangend. We hebben de Theresiastraat, een echte winkelstraat. Maar de bus en ander verkeer racen erdoorheen. We hebben een prachtig Haagse Bos, maar in tegenstelling tot het verleden is daar geen enkele theetuin, uitspanning of iets dergelijks: wij missen een theeschenkerij, als IJgenwits in Clingendael, een boerderij in Meijndel.”

Wat wil je verder nog kwijt?

“Drie dingen. Wij moeten als Vrienden veel harder ons best doen om zand en veen te verbinden, elkaar te ontmoeten, leden werven en mensen binnenhalen. Onze jaarvergadering in de Beatrijs was een mooi begin, maar is lang niet genoeg. En lastig, maar ik vind net als Casper Postmaa dat wij meer politiek moeten opereren. Ik lees prachtige artikelen en waardevolle rapporten, zie mooie excursies, maar ondertussen dendert sloop en hoogbouw (vaak lelijk) lustig voort, voorzien van fraaie woorden van het Stadhuis en projectontwikkelaars. Tot slot een aanrader: kom eens kijken bij Vereniging De Sphinx, die dit jaar 160 jaar bestaat (<https://desphinx.com/>). Met bijeenkomsten over wetenschap en kunst en maandelijkse lezingen, de moeite waard!”

Jan Bron Dik, interviewer

Wilt u ook een keer geïnterviewd worden voor deze rubriek? Neem dan contact met ons op via redactie@vriendenvandenhaag.nl

Sfeerimpressie De Pier. Foto: REBORN en UNStudio

Beautycase in plaats van Businesscase

We begeven ons naar het winterse Scheveningen: bitterkoud, regenvlagen, door de verlaten Palace Promenade vol leegstand, om de Pier te bezoeken. We trotseren dit alles met maar één doel: wie is de man die de Pier heeft gekocht en nieuw leven denkt in te blazen? Wat drijft hem? Waarom denkt hij te slagen waar zijn voorgangers faalden?

Zo grijs en haveloos als de Pier is, zo gesoigneerd is zijn eigenaar, Saman Mohammadi van RE:BORN, die, getooid met een veelkleurig pochet, ons welkom heet en zonder haperen het antwoord geeft. Wat hem drijft? Emotie... de waarde zien die een plek of een gebouw in het leven van mensen heeft gehad, en daar nieuwe betekenis aan geven.

Hij vertelt hoe hij als jongen van acht hand in hand met zijn vader liep over de Pier van Scheveningen. Het was geen uitje zoals zoveel andere uitjes. Het was een ritueel. Een manier om heimwee te stillen. Mohammadi is geboren in een Iraanse havenstad, uit een familie van zeelieden. De zee hoorde bij zijn jeugd, bij zijn vader, bij zijn identiteit. In Zoetermeer, waar het gezin zich vestigde, was wel water maar geen zee. Dus gingen vader en zoon naar Scheveningen. Naar de Pier. Zijn Pier, zou hij later kunnen zeggen. Decennia later is die herinnering geen nostalgisch detail meer, maar de kern van een ambitieus project. Via zijn ontwikkelbedrijf RE:BORN geeft Mohammadi samen met partner Raouf Jarmo, die overigens in Den Haag is geboren, zich een opdracht die door velen onmogelijk wordt geacht: de redding en vernieuwing

van de Pier. Niet door haar te veranderen in een afgesloten attractie, maar door haar opnieuw te verbinden met de stad, zee, bewoners en bezoekers.

Circulair bouwen

Mohammadi zegt anders te zijn dan veel projectontwikkelaars in zijn manier van kijken. "Anderen kijken naar gebouwen en zien verval. Wij kijken door een gebouw heen en zien de schoonheid in de structuur. Leegstand biedt mogelijkheden," zegt hij met een glimlach. Niet de façade, maar het skelet van een gebouw is bepalend. Die manier van denken – technisch, maar ook bijna filosofisch – vormt de basis van zijn aanpak. "De draagconstructie van een gebouw is als karakter: onzichtbaar, maar allesbepalend." Dat principe past hij consequent toe. Centraal in Mohammadi's visie staat circulair bouwen. "Duurzaamheid begint niet met zonnepanelen, maar met respect voor wat er al staat." Hergebruik van draagstructuren bespaart enorme hoeveelheden CO₂ en materiaal. "Negentig procent van de massa van een gebouw zit in de draagconstructie," stelt hij. "Als je die hergebruikt, bespaar je tot tachtig procent CO₂-uitstoot." Het zijn cijfers die inmiddels gemeengoed lijken, maar die in de praktijk zelden zo drastisch worden toegepast als hier.

De ronde toren

RE:BORN onderzoekt onder meer de mogelijkheid om circulaire bouwdelen van iconische gebouwen een nieuwe be-

stemming te geven. Zo is men van plan de ronde toren van De Nederlandsche Bank in Amsterdam – 8.000 m² kantoorruimte – te demonteren en opnieuw op te bouwen op de Pier, ditmaal als hotel, kantoor, bar, restaurant en uitkijkdek. Zoiets is nog nooit vertoond. Juist daar voelt RE:BORN zich thuis: niet door grootschalige sloop, maar door hergebruik van wat al aanwezig is. Dit maakt, zo wordt ons verteld, de Pier tot een sleutelproject binnen het RE:BORN-ecosysteem, waarin vastgoedontwikkeling, hospitality en exploitatie samenkomen.

Innovatieve renovatie

De renovatie van de draagconstructie van de Pier wordt een bijzonder technisch complex plan: rondom de Pier wordt de zee drooggelegd met zware, zeven meter brede kistdamwanden, aangebracht door een maritieme aannemer; de bovenbouw wordt ontmanteld, het gesloopte materiaal gerecycled, terwijl de kolommen worden versterkt met nieuwe holle stalen palen die daaromheen worden geslagen. Geen symbolische duurzaamheid, maar ingrijpend en kostbaar. Juist daarom haken veel partijen af. Het trekt Mohammadi juist aan.

De businesscase

Toch is techniek niet wat hem drijft. Het begint, zegt hij zelf, met emotie. Met binding aan een plek. Geld is noodzakelijk, maar niet leidend. Dat verklaart ook een van de opvallendste keuzes in het Pier-project: de Pier blijft vrij toegankelijk. Geen entree, geen afzettingen. In plaats daarvan komt er een park aan zee, een publieke ruimte die juist ook in de winter aantrekkelijk moet zijn. Het hotel dat onderdeel wordt van de ontwikkeling, fungeert daarbij als financiële motor – “de businesscase” – waarmee sociaal maatschappelijke functies mogelijk worden gemaakt: kunst, cultuur, educatie en verblijf.

De combinatie van commercieel en maatschappelijk is essentieel voor RE:BORN. Mohammadi: “Anderen kijken naar de businesscase, wij naar een ‘beautycase’: onderdelen die geen direct rendement opleveren, maar wel waarde toevoegen aan stad en samenleving.”

Niet alleen ontwikkelen, maar ook exploiteren. Niet alleen bouwen, maar ook programmeren. RE:BORN beheert zijn projecten zelf, met tientallen medewerkers die horeca, hotels en voorzieningen draaiend houden.

Bestemmingsplan

Hoewel het nieuwbouwplan past binnen de ruimtelijke kaders van het bestemmingsplan, vond Mohammadi het belangrijk een uitgebreid participatietraject te doorlopen met omwonenden en ondernemers. Dat participatieproces geldt inmiddels bij de gemeente Den Haag als voorbeeld. Het laat zien dat grote ingrepen niet per definitie tot polarisatie hoeven te leiden, mits er serieus geluisterd wordt en ruimte is voor aanpassing.

De gedrevenheid spat van onze gastheer af. Hij vertelt hoe hij geniet van de rollen die hij speelt: die van ondernemer, ontwikkelaar, investeerder, maar ook van gast. Hij slaapt in zijn eigen projecten – “je moet je projecten als gast ervaren” – of maakt zelf een koffietje aan de bar. “Als je te ver van de praktijk af komt te staan, verlies je het gevoel voor wat werkt,” zegt hij. Het is die houding die zijn projecten een zekere eigenzinnigheid geeft: minder glad, maar meer doorleefd.

Niet het sluitstuk maar het vertrekpunt

RE:BORN wil voor Den Haag meer betekenen dan alleen een nieuwe Pier. Zij wil een ontwikkelmodel tonen waarin behoud en vernieuwing geen tegenpolen zijn, waarin duurzaamheid geen marketingterm is en waarin publieke ruimte niet het sluitstuk, maar het vertrekpunt vormt.

Met dezelfde flair restaureert RE:BORN de Spaansche Hof aan het Westeinde en heeft zij de sterrenkok van Parkheuvel in Rotterdam naar de Paleisstraat tegenover Paleis Noordeinde gelokt onder de naam EVE by Erik van Loo. Ook is de Palace Promenade verworven om deze stap voor stap nieuw leven in te blazen. Allemaal iconische plekken die nieuw leven behoeven.

Niet zien maar inzien

Het moet gezegd worden: de passie waarmee de heer Mohammadi spreekt, maakt indruk. Als wij de Pier verlaten, zien we ineens ook zonniger vergezichten. Saman Mohammadi is een opvallende speler in de stad – volgens eigen zeggen niet omdat hij groots wil bouwen, maar omdat hij heeft leren inzien waar anderen vooral kijken. “Waar anderen alleen zien, heb ik leren inzien.”

En misschien begon dat allemaal al, lang geleden, op die wandelingen met zijn vader. Over de Pier. Zijn Pier.

Rupert van Heijningen,
Michael Toorop

Mo, Rupert en Michael. Foto: Esther Langendam

Portret van een Haagse buitenkunstenaar

Na ons ommetje 'buitenkunst' in het Statenviertel en onze rondgang langs de burelen van Stroom Den Haag en de wethouder voor cultuur, leggen we ons oor te luisteren bij een Haagse kunstenaar die zijn sporen in de buitenruimte heeft verdiend, en niet alleen daar: de 74-jarige André van Lier.

Van Lier is architect en kunstenaar en bij insiders bekend als initiatiefnemer en medecurator van de van de beeldententoonstelling Voorhout Monumentaal. We worden ontvangen in zijn werkruimte in de Berkstraat, waar zijn ontwerpstudio DAVL Studio huist, maar waar zich ook vertrekken bevinden om autonoom werk te maken en te presenteren. In een aparte ruimte heeft hij een paar 3D-printers staan en een lasersnijmachine die hem helpen bij het maken van maquettes en zijn constructivistische kunstwerken. Zijn dominante stijlfiguur is de ellips die hij vouwt, snijdt en manipuleert in allerlei vormen en uitvoert in allerlei materialen, waaronder dibond, plastic, cortenstaal en glas. In zijn ontvangstruimte, waar we anderhalf uur met elkaar praten, kijken we aan tegen de maquette van een gebouwenensemble dat tegenover de visafslag in Scheveningen zal worden gebouwd. Het miljoenenproject lijkt zijn architectonische magnum opus te worden, met in het midden op het dak een 'landmark' van drie grote verticale vissen, het symbool van Scheveningen. Van Lier heeft in Den Haag vier monumentale buitenkunstwerken en twee exemplaren van kunstzinnig straatmeubilair in de buitenruimte afgeleverd, maar ook winkelkiosken in de Fahrenheitstraat, de Frederik Hendrik- en Zuiderparklaan. Deze bijzondere kiosken zijn gebouwd naar een prijswin-

Pressed-circles, brug Prinsegracht Zuidwal. Foto: DAVL Studio

*Roadline, begin schenkviaduct, kruising Pletterijstraat.
Foto: DAVL Studio*

nend ontwerp van DAVL Studio, wat ertoe leidde dat opdrachtgevers voor kiosken opeens allemaal bij Van Lier gingen aankloppen.

De buitenkunstwerken

Van Liers 'Balk zonder einde' (1978) was zijn eerste buitenwerk. Het staat in het parkje achter het HagaZiekenhuis in de wijk Leyenburg. Toen het gecoate staal verroest bleek, is bij De Boeg in Scheveningen – ook producent van de roodbruine banken in de Grote Marktstraat – een volledig nieuwe kopie van iets dikker buismateriaal in elkaar gelast. In hetzelfde jaar maakte hij 'Roadline' (1978, zie foto) dat op de kruising van het Schenkviaduct en de Utrechtsebaan staat en recentelijk nog opnieuw geschilderd is. Interessant is, dat het beeld nu aan kracht heeft gewonnen omdat de bebouwde omgeving eromheen is veranderd. Het beeld wordt ook wel de rode knoop, schaar of paperclip genoemd. Een derde omvangrijk beeld 'Pressed Circles' (1980, zie foto) staat op de Dierentuinbrug, op de hoek van de Prinsessegracht en de Nieuwe Uitleg, schuin tegenover het Provinciehuis. Het is van roestvrij staal en toont drie cirkels die in het midden tegen elkaar aangedrukt zijn.

De 1% regeling, reservering voor kunst

De drie genoemde werken zijn tot stand gekomen met steun van de toenmalige Haagse percentageregeling die 1 à 1,5 %

www.andrevanlier.com

Bankobject Maartensdijklaan. Foto: DAVL Studio

van de kale bouwsom van een nieuw gemeentelijk gebouw reserveerde voor kunst. Deze regeling is rond 1990 afgeschaft met de oprichting van Stroom Den Haag, dat sindsdien deze subsidietaak heeft overgenomen. Volgens Van Lier, maar ook volgens andere gerenommeerde kunstenaars die in de jaren zeventig en tachtig een prominente positie innamen in de Haagse kunstwereld rondom Pulchri Studio en de Haagse Kunstkring, zijn sindsdien de opdrachten van de gemeente voor Haagse kunstenaars opgedroogd.

Ook de banken en verzekeringsmaatschappijen schreven minder opdrachten uit, en er ontstond tegelijkertijd een 'drive' of 'behoefte' in Den Haag om voortaan beroemde buitenlandse architecten en kunstenaars opdrachten te gunnen. Een goed voorbeeld daarvan is volgens Van Lier het Hemelse Gewelf van James Turrell in Kijkduin. Een dergelijk project slokte het hele budget voor buitenkunst op en werd later ook nog eens voor veel geld gerenoveerd. Exemplarisch voor de achteruitgang van de status van Haagse kunstenaars is ook dat vroeger het gemeentemuseum veel aandacht aan Haagse kunstenaars besteedde, maar dat die aandacht nu bij het Kunstmuseum ver te zoeken is.

Het respect voor kunstenaars in Den Haag die buitenkunst maken is op een minimumniveau beland. Naast privé-initiatieven als het beeld van Paul van Vliet gebeurt er bijna niets meer in Den Haag, uitgezonderd het Julianamonument en de additie vorig jaar van een beeld aan het sokkelproject van Stroom Den Haag. Deze bedroevende situatie was ook reden voor de Vrienden van Den Haag om onlangs een brief aan de gemeente te sturen, waarin wordt gepleit voor het herinvoren van de Haagse percentageregeling.

Van Lier was een stuk gelukkiger met de oude percentageregeling en het verlenen van opdrachten via de Commissie Beeldende Kunst. In de 'good old days' vóór 1990 kon je nog via een wedstrijd een opdracht winnen. Dit soort competities zijn volgens Van Lier volledig verdwenen en het zijn vooral de mensen of commissies van Stroom Den Haag die de opdrachten uitdelen.

Laten we weer naar straatniveau terugkeren. Het vierde buitenkunstwerk van Van Lier was een particuliere opdracht van het Benelux merkenbureau. Dit financierde Van Liers beeld 'Het zwaartepunt', dat in de tuin achter het gebouw aan de Bordewijklaan 15 staat. Het wordt ook wel 'De discusswerper' genoemd.

Kleiner werk mocht Van Lier in de Schilderswijk maken in 1988 – een zitplek met speeldieren (inmiddels zonder bericht aan de kunstenaar weggehaald) – maar we eindigen met zijn bijzondere bankje van een plaat van roestvrij staal in combinatie met merantihout in Morgenstond, hoekje Maartensdijklaan en Gramsbergenlaan (1988, zie foto). Een aannemer die aan de renovatie van de buurt werkte, wilde iets terug doen en trok de portemonnee. Het bankje staat er als een soort symbool van het bijzondere straatmeubilair dat Den Haag rijk is. Wie daarin geïnteresseerd is, kan *Op straat gezet: historisch straatmeubilair in Den Haag* raadplegen, van Botine Koopmans en Dick Valentijn (1997).

De Haagse Kunstjongens,
Frank Hendriks,
excursies@vriendenvandenhaag.nl
Gerard van der Bijl,
Vriend van Den Haag

- advertentie -

Notariskantoor Post Den Haag

Het kantoor voor alle werkzaamheden op notarieel gebied,
ook voor estateplanning.

Bezoek aan huis mogelijk

www.notariskantoorpost.nl

Statenplein 19
2582 EZ Den Haag

tel. 070 346 97 06
notaris@notariskantoorpost.nl

Barbara van Houten

Sientje Mesdag in haar atelier. Foto: RKD

Sientje van Houten kennen we als de vrouw van Hendrik Willem Mesdag. Samuel van Houten gaf zijn naam aan de Kinderwet van 1874. Barbara van Houten (1862-1930) is minder bekend. De tentoonstelling in Museum Mesdag 'Barbara van Houten - in het licht van de Mesdags' (eind 2025 - begin 2026) en het boek 'Barbara van Houten en de Mesdags' van Margreet den Buurman brengen daar verandering in. Tentoonstelling én de vele illustraties uit het boek laten zien dat Barbara van Houten een getalenteerd kunstenaar was.

Barbara is de oudste dochter van de Groningse politicus Samuel van Houten. Sientje is zijn zus. Als Samuel in 1869 parlementslid wordt, verhuist het gezin naar Den Haag. Sientje en Hendrik Mesdag nemen Barbara op in het gezin en zeker na de dood van hun zoon Klaasje vindt Barbara in Sientje een tweede moeder. Ze volgen samen tekenlessen. Als Samuel en de Mesdags het prestigieuze pand aan de Laan van Meerdervoort 9-11 laten bouwen en beide gezinnen daar wonen, wordt dat contact nog intenser.

Tot 1886 staat niets de 22-jarige kunstenares in de weg een gewaardeerde carrière te beginnen: etsen, aquarelleren en schilderen. Maar als de vrouw van Samuel in het kraambed overlijdt, eindigt dit vrije leven. Parlementariërs werken in de periode van Samuel van Houten voornamelijk thuis. Hij heeft bovendien nog een advocatenpraktijk. Den Buurman:

Op de website <https://www.vriendenvandenhaag.nl> vindt u meer interessante boekbesprekingen van Piet Vernimmen.

Barbara van Houten en de Mesdags 1862-1950. Het mooie is het leven dat langs je stroomt – Margreet den Buurman. 120 pagina's € 18,95 – ISBN 978-94-6010-118-2

"Barbara, als oudste dochter, moet zorgen dat hij gevrijwaard blijft van dagelijkse beslommeringen en gedoe met kinderen. Het wordt schipperen tussen huishouden en kunst." Veel onderwerpen in haar werk zijn dan ook ' dicht bij huis'. Zo rond haar veertigste – ze is dan een erkend etser – maakt ze steeds vaker schilderijen. Pas na de dood van Samuel, ze is inmiddels 68, kan ze zich weer in alle vrijheid aan kunst wijden – en dat doet ze op de zolder van Panorama Mesdag...

De ambitie om naar buiten te treden met haar kunst is nooit groot geweest. "Met een oom en tante die regelmatig in de publiciteit traden, naast een aangetrouwd kunstechtpaar op Scheveningen en schilderende familieleden in het noorden, verbleekten wellicht haar persoonlijke ambities", schrijft de auteur.

Behoorlijk verrassend is de kijk die de lezer krijgt op Hendrik Willem Mesdag. Hij profileert zich in zijn leven steeds meer als een soort kunstpaus, betitelt zijn eigen werken als 'meesterwerken' en organiseert feesten die neigen naar uitspattingen. Bij het 40-jarig huwelijksfeest in Pulchri zijn tal van optredens voor ruim 300 gasten en voor zijn 70ste verjaardag zien we 1100 genodigden. Later krijgt Sientje eenzelfde eerbetoon. Bij hun gouden huwelijksfeest krijgt hij een zilveren/bronzen penning aangeboden 'namens het Nederlandse volk'. Op tentoonstellingen loopt hij arm in arm met Koning Willem III. Nee, aan zelfbewustzijn geen gebrek. En in die schaduw leeft en werkt Barbara...

Piet Vernimmen,

Vriend van Den Haag

Barbara van Houten, Lezende dame en bordurend meisje in huis Riouwstraat. Ongedateerd. Rijksmuseum.

Bij het graf van Spinoza, de symbolen

In de tuin van de Nieuwe Kerk aan het Spui bevindt zich het grafmonument van Spinoza. Baruch was zijn Joodse voor- naam, later noemde hij zich Benedictus. Op de grafplaat uit 1927 staat in Latijn: 'In de aarde van de Nieuwe Kerk liggen de botten begraven van Benedictus de Spinoza.' Erboven is een bloeiende roos met doornen gebeiteld met zijn initialen BDS. Het is het zegel van de naam Spinoza dat doornachtig betekent. Op de staande plaat erachter zien we zijn beeltenis en daaronder het woord 'caute' (voorzichtig) en een zwarte steen met een Hebreeuwse tekst 'amcha' – uw volk. De teksten op het grafmonument symboliseren als het ware het leven van Spinoza.

Baruch de Spinoza werd op 24 november 1632 in Amsterdam geboren als derde kind van de voor de inquisitie gevluchte Portugees-Joodse koopman Michael de Spinoza en diens vrouw Hanna Deborah D'Espinoza. Ze vonden in Amsterdam een nieuw thuis en werden opgenomen in de toen al aanzienlijke Portugees-Joodse gemeenschap. Spinoza krijgt er een joods-religieuze opvoeding. Thuis spreekt hij Portugees, daarnaast leert hij Nederlands, Spaans, Hebreeuws en Latijn, de taal waarin hij later zal schrijven.

De doornen van de roos

Door onder meer zijn kritiek op bepaalde dogma's van de joodse religie werd hij op 27 juli 1656 uit de joodse gemeenschap verbannen. Hij was toen 23 jaar. Spinoza baseerde zijn denken op rationalistische uitgangspunten. Hij vond de gebruikelijke opvattingen over God niet redelijk, de Bijbel beschouwde hij niet als het 'Woord van God', maar als mensenwerk. God was geen bovennatuurlijk wezen maar viel samen met de natuur. Alles wat gebeurt, heeft een natuurlijke verklaring. Toevalligheden en wonderen bestaan niet. In de religieuze zeventiende eeuw werd hij om deze ideeën beschouwd als een 'grouwelijck atheïst'. Hier laten zich de doornen van de roos, de betekenis van zijn naam, zien.

Caute

De letterlijke vertaling van 'caute' is 'voorzichtig'. Omdat Spinoza gezien werd als atheïst moest hij voorzichtig zijn met zijn uitlatingen. Vrienden van Spinoza die het eens waren met zijn mening waren al vervolgd jegens goddeloosheid. Zo werd Adriaen Koerbagh (1633-1669), arts, jurist en filosoof, in 1668 veroordeeld omdat hij een boek uitbracht dat in de geest van Spinoza's filosofie was geschreven. Hij werd opgesloten met een straf van tien jaar maar stierf al binnen enkele maanden. Spinoza leefde dus in een gevaar-

Onthulling van de Amcha-steen. Op het spreekgestoelte: Melech Ravitch, voorzitter van het Spinozaeum te Haifa. Naast hem: H.K.F. Douglas (initiatiefnemer) mevrouw IJssel (onbekend) en J.J.R. Schmal, CHU-Tweede Kamerlid, tevens voorzitter van het comité Pro Sepulchro Spinozae. Foto: Stevens en Magielsen, Nationaal fotopersbureau

lijke tijd voor mensen met een afwijkende mening, zelfs in de tolerante Republiek. Cauter, voorzichtigheid, was geboden.

Amcha, uw volk

Na zijn verbanning woonde Spinoza enige tijd in Rijnsburg en Voorburg. Den Haag werd in 1669 zijn laatste toevluchts-oord. Hij zou er zeven jaar wonen en voltooid er zijn levenswerk, de Ethica. Hij had er contact met belangrijke wetenschappers zoals Christiaan Huygens en de Duitse denker Leibniz. Spinoza stierf op 21 februari 1677 op zijn zolderkamer aan de Paviljoensgracht. Op 25 februari 1677 vertrok vandaar een rouwstoet met zes koetsen naar de Nieuwe Kerk aan het Spui. Hier werd Spinoza's lichaam in het bijzijn van vele vrienden bijgezet in een huurgraf. Door zijn banvloek mocht hij niet op een Joodse begraafplaats begraven worden. Na ruiming van het graf in 1738, werd zijn gebeente in de grond van de kerktuin verspreid. In 1956, maakte de Nederlands-joodse kunstenaar Job Wertheim zijn grafmonument. Tenslotte werd Spinoza met de Amcha-steen weer omarmd door het joodse volk.

De basaltsteen uit de bergen van Galilea met de tekst 'Amcha', uw volk - werd op 3 september 1956 onthuld. In 1958 bezocht Ben-Gurion, de eerste premier van Israël, het grafmonument. Opmerkelijk is dat het grafmonument onge-

veer staat op de plaats waar in 1694 de eerste Asjkenazische synagoge van Den Haag heeft gestaan en op steenworp afstand zich de vroegere Joodse buurt bevindt met de Joodse herinneringsmonumenten op het Rabbijn Maarsenplein.

Betekenis van Spinoza

Spinoza is de beroemdste filosoof van Nederland. Hij behoorde tot de kleine groep filosofen die gezichtsbepalend zijn geweest voor de geschiedenis van het westerse denken. Hij gaf een aanzet tot een vrijzinnige uitleg van de bijbel, sprak zich uit voor de democratie en wees op het grote belang van vrijheid van meningsuiting. In zijn Traktaat stelt hij als hoogste

doel van de menselijke kennis het bewustzijn van de eenheid van ziel en natuur. Toen Spinoza in 1675 de Ethica ter publicatie naar zijn drukker/uitgever Jan Rieuwertsz bracht, ging al snel het gerucht dat de 'atheïst' Spinoza weer een boek zou uitgeven. Stadhouders Willem III ontving klachten van theologen en de Haagse Kerkenraad wilde een resolutie tegen hem uitvaardigen. Daarop besloot Spinoza de uitgave stop te zetten, en is zijn belangrijkste werk pas na zijn dood verschenen.

Inge Camfferman,
sv@vriendenvandenhaag.nl

De Zomerhof, controle en doorgeschoten overheidschuld

De gevolgen van de industriële revolutie werden in de beginjaren van de twintigste eeuw steeds zichtbaarder in het straatbeeld als gevolg van verpaupering van de sloppen en stegen. Gemeenten voelden zich sinds de Woningwet uit 1901 genoodzaakt in te grijpen en begonnen met de bouw en verhuur van gemeentewoningen met als doel betaalbare, degelijke huisvesting als alternatief voor de commerciële woningmarkt. Maar niet iedereen kwam in aanmerking voor zo'n woning.

Inwoners die werden gezien als onhygiënisch, werkloos, slecht opgevoegd en vatbaar voor alcoholmisbruik kregen het stempel 'ontoelaatbaar'. Zij werden ondergebracht in aparte wijken, gericht op heropvoeding tot 'degelijke' burgers vanuit het idee van maatschappelijke 'verheffing'. Dit gedachtegoed vertaalde zich vervolgens in de ruimtelijke plannen van heropvoedingswijken.

Sloop woningen Zomerhof. Foto: Haags Gemeentearchief

Een van die wijken was de Zomerhof in Den Haag, gebouwd tussen 1921 en 1923, als complex van zogenaamde "controlewoningen" aan de Troelstrakade. De controle kwam tot uiting in het 'molenwiek'-ontwerp dat toezicht vanuit één centraal punt mogelijk maakte. De vijf straten waren kort en doodlopend, zodat ze eenvoudig te overzien waren. Ook was er sprake van klassenindeling: derdeklas woningen met de 'meest ontoelaatbaren' lagen het dichtst bij het toezichtspunt, de tweedeklas woningen lagen aan de buitenzijde en de eerste klas woningen lagen aan de rand. Zij hadden het minste toezicht en kregen zelfs een eigen ingang naar de woning toevertrouwd.

De geïsoleerde, ommuurde ligging van Zomerhof leidde al snel tot stigmatisering. Bewoners ondervonden bijvoorbeeld grote moeite bij het vinden van werk, waardoor ironisch genoeg het beeld van 'chronische werkloosheid' onder 'ontoelaatbaren' verder werd versterkt. In 1925 erkende de Stichting Controlewoningen het stigma rondom de bewoners en werd het beleid voorzichtig bijgesteld. In 1928 werd een werkverschaffingsplan opgesteld, met als doel 'om hen weer te vormen naar bruikbare medeburgers'. Het ging om projecten zoals de aanleg van het Zuiderpark en de afgravingen en aanleg van de Westduinen.

Het complex van 106 woningen lag een stuk buiten de stad, in de weilanden bij de spoorlijn naar Rotterdam en de vuilverbranding. Het bleef in gebruik tot 1938. Tijdens de oorlog stopte het project, in 1949 werd het weer opgestart. In 1963 werd de Zomerhof gesloopt, waarna er een school en drie grote flats, het Willem Dreespark, werden gebouwd.

Inge Camfferman,
sv@vriendenvandenhaag.nl

Tussen duin en zee: een permanent Beachstadion?

Foto: Impressie Bureau Kroner

Wie de geschiedenis van Scheveningen kent, weet dat het strand altijd een plek van beweging is geweest. Bouwwerken kwamen en gingen: badkoetsen, paviljoens, tribunes en tijdelijke constructies verschenen met het seizoen en verdwenen weer met de herfststormen. Sinds 2007 hoort daar ook het zomerse Beachstadion bij — een tijdelijk stadion in het zand, waar beachvolleybal en andere strandporten hun publiek vinden.

Nu liggen er plannen voor een permanent Beachstadion op het sportstrand bij het Noordelijk Havenhoofd. De gemeente presenteerde onlangs een schetsontwerp dat strand- en zeesporten het hele jaar door mogelijk moet maken. In haar persbericht spreekt zij zelfs van een “iconisch permanent Beachstadion” dat Den Haag verder moet positioneren als sportstad aan zee.

Indien gerealiseerd, zou dit het eerste permanente beachstadion van Nederland zijn. Het huidige stadion wordt ieder voorjaar opgebouwd en na de zomer weer ontmanteld, een ritme dat eigenlijk goed past bij het karakter van de kust. De voorgestelde permanente variant krijgt twee vaste tribunezijden met plaats voor ongeveer duizend toeschouwers. In de zomer kan het stadion bij grote evenementen tijdelijk worden uitgebreid tot vier zijden met circa tweeduizend plaatsen. De tribunes blijven in principe vrij toegankelijk, behalve tijdens besloten evenementen. Daarmee benadrukt de gemeente dat het sportstrand een publieke plek moet blijven. Naast sportwedstrijden wordt ook gedacht aan evenementen en mogelijk kleinschalige concerten. Volgens recente berichtgeving wordt de investering geraamd op circa 14 miljoen euro. Dat onderstreept de ambitie van het project, maar plaatst het ook nadrukkelijk in de context van stedelijke prioriteiten en politieke afwegingen.

Bouwen op het strand vraagt om zorgvuldigheid. Het stadion moet bestand zijn tegen wind, zout en zand, maar ook passen in het duinlandschap en het open karakter van de kust

respecteren. Een houten constructie geldt vooralsnog als uitgangspunt, met aandacht voor duurzaamheid en circulariteit. Opvallend is dat de gemeente in deze vroege fase inzet op een breed participatietraject. Sportverenigingen, omwonenden en ondernemers zullen worden uitgenodigd om mee te denken over ontwerp en inpassing. Daarbij zullen ongetwijfeld ook vragen rond gebruiksintensiteit, bereikbaarheid en de balans tussen sportieve dynamiek en landschappelijke rust aan bod komen.

De plannen bevinden zich nog in de ontwerpfase. Naar verwachting wordt het voorlopige ontwerp eind 2026 aan de gemeenteraad voorgelegd. Of het permanente Beachstadion daadwerkelijk het nieuwe vaste gezicht van het sportstrand wordt, zal dus nog moeten blijken. De geschiedenis van Scheveningen leert in ieder geval dat bouwen aan zee altijd vraagt om een zorgvuldige afweging tussen ambitie en landschap.

De redactie,

redactie@vriendenvandenhaag.nl

- advertentie -

ERGRA
optiekspecialisten
Sinds 1927

Onze merken

Andy Wolf
Hackett Bespoke
Schnuchel
Paul Smith

Chanel
Tom Ford
Prada
Serengeti

Lindberg
MaxMara
Eyevan 7285
TITANflex

Maatwerk voor uw ogen

- Exclusieve designmonturen
- Varilux specialist
- Contactlenzen
- Maatwerk en innovatieve producten

Ergra Optiekspecialisten
www.ergra.nl

Van Hoytemastraat 107 tel 070 - 324 94 70
Frederik Hendriklaan 242 tel 070 - 354 18 68

Zorgtuinen

Mensen die niet het juiste diploma hebben of moeite hebben met het ritme van de moderne maatschappij, vallen in het huidige arbeidscircuit vaak uit de boot. Door het werken in zogenaamde zorgtuinen kunnen ze hun talenten ontdekken, kennis en ervaring opdoen en een nieuwe invulling aan hun leven geven. In dit artikel staat het sociale aspect van drie Haagse initiatieven centraal.

Foto: Mens en Tuin Den Haag

Mens en Tuin

Mens en Tuin is al meer dan 30 jaar een zorgtuin aan de Hillenraadstraat in Moerwijk waar mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt dagelijks kunnen werken in de tuin of de kwekerij. Deelnemers krijgen persoonlijke aandacht en sociale begeleiding. Gewerkt wordt aan zelfredzaamheid, zelfvertrouwen en sociale vaardigheden. Naast het werken in de tuin kunnen deelnemers meedoen aan kunstzinnige activiteiten. De visie van Mens en Tuin is dat de gehele mens en de gehele aarde ertoe doen, met als motto 'kwetsbaarheid is een kwaliteit'. Deelnemers hebben o.a. te maken met psychische kwetsbaarheid, re-integratie bijvoorbeeld na een verslaving, een burn-out, herstel na ziekte of arbeidsre-integratie.

Producten van Mens en Tuin. Foto: Mens en Tuin Den Haag

De werkwijze van zowel de begeleiding als het tuinieren zijn ontleend aan de antroposofie. De bodem wordt gezien als een levend organisme. Er wordt gekeken naar wat de grond nodig heeft en planten, dieren en mensen worden naar hun aard verzorgd. Gewassen krijgen de tijd om te groeien wat voeding met levenskracht oplevert. Planten worden verkocht in de Tuinwinkel. Daarnaast worden er door de deelnemers zelfgemaakte producten aangeboden, zoals pindakransen, vogelvoederhuisjes, kaarsen en thee uit eigen tuin, en vanaf december ook kerststukjes. In 2023 is gestart met een samenwerkingsverband met Adopteer een Kerstboom. In december kan een dennenboomje opgehaald worden, dat in januari weer kan worden ingeleverd.

Greens in the Park

Sinds mei 2018 is Mens en Tuin betrokken bij een vestiging in het Westbroekpark. Onder de naam Mens en Tuin in het Park, ook wel Greens in the Park, worden groentes, kruiden, eetbare bloemen en klein fruit op biodynamische wijze geteeld op de voormalige midgetgolfbaan in het park. In het naast de tuin gelegen restaurant Greens wordt met de oogst gekookt.

Groene bewoners zijn goud waard!

Stichting Tuinen van Greens is initiatiefnemer van het project en verantwoordelijk voor het terrein van ruim 3400 vierkante meter, waarop zowel de tuin als het restaurant zich bevinden. De tuin is verdeeld in acht thema's: bijen-, water-, kruiden-, groente-, rozen-, bos-, fruit- en vogeltuin.

De Moestuyn van Villa Ockenburgh

Villa Ockenburgh is een Rijksmonument dat op initiatief van buurtbewoners weer in oude glorie is hersteld, ook de moestuin. Het voormalige buitenverblijf van de zeventiende eeuwse Haagse dichter Jacob Westerbaen deed jaren dienst als jeugherberg en werd in 1996 door de gemeente Den Haag te koop gezet. De monumentale villa stond ruim twintig jaar leeg, het bijbehorende terrein was verloederd en overwoerd. Geen enkele investeerder zag er brood in, waarna een drietal partijen hun krachten als burgerinitiatief bundelden. Meer dan honderd vrijwilligers zetten zich in om te klussen. In september 2020 was de officiële opening. Via een samenwerkingsconvenant met de gemeente wordt eraan gewerkt

om via een leerwerkconstructie gericht op horeca en tuinonderhoud mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt weer mee te laten doen aan de maatschappij.

De groente- en fruittuin naast de villa is een ontwerp van tuin- en landschapontwerper Arina Keijzer. De tuin is integraal onderdeel van het Rijksmonument. Het ontwerp heeft daarom een klassieke symmetrische opzet. Het is een echte moestuin met een berceau of loofgang waarlangs de takken van appel- en perenbomen worden geleid. Verder staan er pruimen-, kersen- en abrikozenbomen. De groentetuin is verdeeld in een aantal bedden waarin niet alleen bekende groenten worden geteeld, maar ook zogenaamde vergeten

Moestuin Villa Ockenburgh. Foto: Villa Ockenburgh

17e-eeuwse moestuin.
Foto: Geschiedenis van Zuid-Holland

'Kom allemaal genieten van het fruit in mijn boomgaard', schreef Jacob Westerbaen, dichter en medicus. Vanaf 1638 bracht hij het woeste duinlandschap in Loosduinen in cultuur en liet huis Ockenburgh bouwen, waarin hij ging wonen in 1652. Hij liet zich inspireren door zijn vrienden Constantijn Huygens en Jacob Cats met hun hofstedes Hofwijck en Sorghvliet. Moestuinen in de 17e eeuw werden via een strak patroon aangelegd en waren een belangrijk onderdeel van het landgoed. De producten waren onmisbaar voor de eigen keuken. Het landgoed was oorspronkelijk zelfvoorzienend. Er waren brede paden waarop met al of niet voornaam bezoek gewandeld werd, er stonden kleine fruitbomen waar je makkelijk van kon plukken en platte bakken om het seizoen te verlengen. Na de dood van Westerbaen kwam het landgoed in verschillende handen en rond 1840 veranderde de formele tuin in een landschapstuin. Met de herrijzenis van het landgoed is ook het 17e-eeuwse karakter van de moestuin weer in ere hersteld.

groenten, zoals de 'brave hendrik', de 'kapucijnerbaard', 'duinkool' en 'kardoen'. De activiteiten en de tuin draaien geheel op vrijwilligers. Er worden ook rondleidingen gegeven. De producten van de moestuin worden gebruikt in de gerechten van het restaurant van Villa Ockenburgh.

Inge Camfferman,
sv@vriendenvandenhaag.nl

- advertentie -

Gilde Den Haag
SamenSprak

Interessant en zinvol vrijwilligerswerk!

Gilde SamenSprak zoekt enthousiaste vrijwilligers die een uur per week willen praten met een nieuwkomer die onze taal beter wil leren spreken. Hiervoor is geen speciale opleiding of ervaring vereist. Vakanties zijn goed in te passen. Als u zich aanmeldt, zoeken wij een taalmaatje dat bij u past en bij u in de buurt woont.

Belangstelling? Kijk voor meer informatie op gildedenhaag.nl/samenspraak.php
U vindt daar een aanmeldingsformulier.

U kunt ook bellen naar het bureau van
Gilde Den Haag 070 356 12 81
op ma t/m vr van 10.00 - 13.00 uur.

Gilde Den Haag • Riviervismarkt 2 • 2513 AM Den Haag
T 070 356 12 81 • E info@gildedenhaag.nl
W www.gildedenhaag.nl

Herinrichting Koningin Julianaplein: gemiste kansen?

De gemeente presenteerde het plan voor de herinrichting van het Koningin Julianaplein tussen Koekamp en Centraal Station. Het moet een Groene Stadsentree worden. Een schaduwwijk plein waarop inmiddels een groot woongebouw met twee torens staat. Het verdient waardering dat men eindelijk het plein als een verblijfsruimte wil zien, die recht doet aan een stationsomgeving: oriënteren, wachten, plannen, bellen, reserveren, afscheid nemen, verwelkomen enz.

Maar de nu ingezette ontwerpmiddelen lijken onvoldoende, onnodig bescheiden en geen recht te doen aan de Haagse Grandeur die de beloofde Groene Stadsentree past. Overdreven gesteld: midden tussen hoge gebouwen lijkt een plantsoen voor kabouters geplaatst met een kabouterbeeld en een kabouterpaviljoen die allemaal op ooghoogte onzichtbaar zijn voor passanten die in en uit de stationshal komen...

Een plein

Voor een ruimtelijke 'pleinwerking' in Den Haag is het noodzakelijk de wanden te beschouwen als ruimtevormende gevels die het plein als 'kamer' voelbaar maken. Voorbeelden zijn het Buitenhof, het Binnenhof, het Plein, de Plaats, de

De Grote Markt met bewoonde en boeiende gevelwanden maken er een Haags plein van: een 'kamer'. Foto: Peter Drijver

Grote Markt, het Anna Paulownaplein enzovoorts. Maar er zijn óók voorbeelden van het tegenovergestelde: het Spui-plein, het Maria Stuartplein, het Anna van Buerenplein zijn

Spui-plein – Amare: Een open vlakte zonder sprekende wanden is geen Haags plein. Foto: Esther Langendam

alle voorbeelden van on-Haagse pleinen zonder de ruimte-vormende wanden. Het zijn vooral open ruimtes tussen los geplaatste verschillende gebouwen.

De maatvoering van het KJ Plein, het ongevormde, anonieme gevelvlak van Nieuw Babylon aan de Noordzijde, en de onrustige gevelwanden van het L-vormige nieuwe woongebouw stellen hoge eisen aan de gewenste ruimtelijke 'kamer-vorming', nu de wanden geen beschutting kunnen geven en niet voldoende boeiend zijn voor het oog van passant of verblijvende burger.

Als de wanden onvoldoende ruimtelijke steun geven aan een Haags plein, ligt het voor de hand om met inrichtingsmiddelen (een bomen-carré bijvoorbeeld of een robuuste pergola rondom) alsnog die ruimtelijke kadrering te verzorgen.

Gezien de open ligging naar de fraaie Koekamp zou een U-vormig bomencarré met monumentale kandelabers voor straatverlichting of een forse U-vormige pergola het ruimtelijk contrast naar het zuidwesten van Malieveld en Koekamp kunnen vergroten. Maar er blijkt geen enkel middel aangewend om iets dergelijks te bewerkstelligen. En het is te makkelijk om dit af te doen als "er is niet voor gekozen" of "dat is een andere opvatting". Het gaat hier niet om verschillende opvattingen maar over de vraag welke ruimtewerking de inrichtingsmiddelen moeten bewerkstelligen. Over een professioneel ontwerp mag je een professioneel discours verwachten.

Vergroening

De gemeente heeft ervoor gekozen het oorspronkelijk ontwerp van Steven Delva wat om te werken tot een plattegrond van een halve eivorm, gericht op de Bezuidenhoutseweg en opgeknipt in 4 vlekken. Het Julianamonument zou hiervan ruimtelijk het midden moeten accentueren, maar – anders dan het hoge standbeeld van Willem van Oranje op het Plein – is het Julianamonument nu juist ontworpen om tussen de passanten op de grond te staan.

Een beeldengroep van een vorstin 'tussen de passanten' kan en wil geen ruimtelijk accent zijn midden op een plein.
Foto: Martijn Beekman

Ontwerp KJ Plein 2017 Steven Delva-Gemeente Den Haag

Het half-eivormig plantsoen wordt doorsneden door paden. Het plantsoen is begroeid met struiken en er staan in de aarde lage lantaarnpalen alsof het een kleinschalig woongebied zou betreffen. We mogen hopen op een mussenkolonie. In het ontwerp van Steven Delva dat destijds is goedgekeurd door de gemeenteraad was sprake van een groter groen 'duineiland' dat daarmee robuuster kan blijken dan de ienig mienie plantsoentjes die nu worden voorgesteld. Wat ook opvalt is dat de HTM niet meer wenst mee te doen aan de zijde van de Rijnstraat: de tramlijn is een harde grens van het groen geworden. Waarom toch altijd zo'n opstelling bij deze gemeentelijke monopolist?

Paviljoen

Over het architectonisch ontwerp van het Paviljoen midden op het KJ Plein is nog weinig te zeggen. Vooralsnog is het een niet-gebouw, het lijkt niet de ruimtelijk bepalende factor op het KJ Plein maar eerder een excuus, getooid met een veel te groot, te laag en te plat sedumdak. Door het ontbreken van elk verticaal element (geen nok, maar zelfs geen vlaggenmast) is het paviljoen een onzichtbaar geheel in een voor het oog niet te vatten omgeving waar je je als gast op ooghoogte nauwelijks kunt oriënteren. Vergelijk dat met eens met de barokke plaatsing van de Nieuwe Kerk binnen haar tuinenmuren.

Al met al

Zal men op het stadhuis in staat zijn met voldoende liefde en kennis van de eigen stad, met inrichtingsmiddelen en de architectuur van het paviljoen, te redden wat er nog te redden is, om het KJ plein een fijn Haags Plein te maken als vestibule van binnenstad, Koekamp, Malieveld en Haagse Bos??

Peter Drijver,
architect en Vriend

Kerk aan het Pomonaplein. Foto: Esther Langendam

Onder gewelfde daken

OVER BEHOUD, HERGEBRUIK EN DE VRAAG VOOR WIE DE STAD IS

Wie door Den Haag wandelt, ziet het steeds vaker: kerken die hun oorspronkelijke functie hebben verloren. Soms staan ze leeg, soms krijgen ze een nieuw leven als woning, zorginstelling, buurtvoorziening of culturele plek. De herbestemming van gebedshuizen is al jaren een zichtbaar gevolg van ontkerkelijking en schaalvergroting binnen religieuze gemeenschappen. Wat resteert zijn gebouwen die diep in het stedelijk weefsel verankerd zijn — architectonisch, historisch en emotioneel.

Landelijk, en ook in Den Haag, is herbestemming inmiddels beleid. Sloop geldt als laatste redmiddel; behoud door hergebruik heeft de voorkeur. Terecht: kerkgebouwen bepalen het silhouet van wijken, markeren pleinen en straten, en dragen herinneringen van generaties. Maar herbestemming is geen neutrale ingreep. Elke nieuwe functie is een keuze, en daarmee ook een uitspraak over hoe en voor wie de stad wordt ingericht.

Den Haag kent relatief veel voormalige gebedshuizen, vooral in de wijken die na 1900 zijn ontstaan. De stad groeide snel,

de kerken volgden. Het kerkbezoek liep later net zo snel weer terug. In de afgelopen decennia zijn daardoor tal van kerkgebouwen beschikbaar gekomen voor herbestemming. Sommige herbestemmingen laten zien dat behoud en maatschappelijke betekenis samen kunnen gaan. Een voorbeeld is de voormalige rooms-katholieke parochiekerk O.L. Vrouw van het Allerheiligst Sacrament in Moerwijk. Dit gebouw, ontworpen in de Delftse School-stijl door architect Jan van der Laan, stond jarenlang leeg en kende een bewogen geschiedenis, waaronder vorderingen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Met de hulp van Bureau Kroner werd de kerk getransformeerd tot een woonzorggebouw, waarbij de karakteristieke architectuur behouden bleef en het gebouw opnieuw een sociale functie kreeg. De kerk bleef herkenbaar, terwijl zij nu ruimte biedt aan meerdere bewoners en een concrete bijdrage levert aan de wijk.

Andere voorbeelden roepen meer vragen op.

Midden in de Vruchtenbuurt, op een eilandje aan het Pomonaplein, staat de voormalige Jeruzalemkerk (gebouwd in 1936). Het markante gebouw verloor in 2017 zijn religieuze

functie en is getransformeerd tot een woon- en werkcomplex met een luxewoning van 424 m² en publiek toegankelijke ruimtes van circa 567 m², waaronder horeca, een yogastudio en een koffiebranderij.

Bij de sluiting in 2017 lag de toekomst van de Jeruzalemkerk open. Projectontwikkelaars meldten zich al snel, maar het kerkbestuur hoopte juist dat het gebouw geen appartementencomplex zou worden. De vraagprijs werd bewust laag gehouden om een maatschappelijke of religieuze herbestemming mogelijk te maken. De kerk was altijd bedoeld als een plek die openstond naar de wereld en tegelijk bescherming bood — een 'hut om in te schuilen', zoals dat binnen de geloofsgemeenschap werd genoemd. Dat uitgangspunt leidde uiteindelijk tot een gemengde invulling met publieke functies. Tegelijk is de woonfunctie geconcentreerd gebleven bij één huishouden, wat de vraag oproept hoe die oorspronkelijke gedachte van gedeeld gebruik zich verhoudt tot de huidige bestemming.

De verbouwing, uitgevoerd door de eigenaren-architecten, is zorgvuldig. Monumentale elementen zijn behouden en het interieur is nog altijd duidelijk herkenbaar als kerk. Dat verdient waardering. Tegelijk roept de gekozen invulling vragen op. Waarom is hier gekozen voor één woning? In een stad met grote woningnood wringt het dat een gebouw van deze omvang grotendeels privé wordt bewoond. Eerdere ideeën voor meervoudig wonen haalden het niet; inmiddels staat het volledige complex te koop voor 5,5 miljoen euro.

De aanwezigheid van horeca en andere publieksfuncties maakt het gebouw zichtbaar en toegankelijk voor de buurt. In die zin is het geen afgesloten enclave. Toch zit de exclusiviteit niet zozeer in het gebouw als geheel, maar in de woonfunctie. Een huishouden beschikt over een uitzonderlijke hoeveelheid ruimte en zeggenschap, terwijl wonen voor anderen hier geen optie is.

Dat onderscheid is wezenlijk. In vergelijking met gerealiseerde herbestemmingen zoals die in Moerwijk, waar meerdere bewoners een plek vonden en het gebouw een duidelijke sociale rol vervult, versterkt deze oplossing de wijk minder als leefgemeenschap — hoe zorgvuldig en open de begane grond ook is ingericht. Het verschil zit niet alleen in architectuur, maar in uitgangspunt.

Herbestemming wordt vaak gepresenteerd als behoud, en dat is zij ook. Maar behoud is nooit waarde vrij. Er wordt altijd gekozen: wat blijft, wat verandert en voor wie een plek toegankelijk blijft. Wordt vooral het object behouden, of ook iets van de oorspronkelijke maatschappelijke betekenis?

Bij veel Haagse herbestemmingen laat de gemeente het initiatief grotendeels aan de markt. Zolang het monument behouden blijft en de functie past binnen het bestemmingsplan, wordt beperkt gestuurd op sociale opbrengst. Dat is begrijpelijk, maar het leidt ertoe dat juist de meest bijzondere gebouwen soms eindigen als objecten voor enkelen, in plaats van plekken voor velen.

Misschien is het tijd om bij herbestemming van gebedshuizen explicieter te spreken over publieke waarde. Niet om elk gebouw te laten verdichten of elke transformatie te socialiseren, maar om bewuster af te wegen welke plekken vragen om toegankelijkheid, welke om stilte en welke om gedeeld gebruik.

Gebedshuizen waren ooit plekken van gemeenschap. Dat hoeft geen nostalgie te zijn, maar kan wel richting geven. Want erfgoed leeft niet alleen door stenen te behouden, maar door betekenis te blijven geven — juist in een stad die verandert.

Michael Toorop,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

De Helena: cultuur boven commercie

Rond het gebouw De Helena aan het Helena van Doeverenplantsoen is de afgelopen weken veel te doen geweest. Aanleiding was een vergunningaanvraag voor een zogenoemd boetiekhotel met 76 kamers, in combinatie met een filmtheater. Dat plan leidde tot brede vragen en zorgen, omdat de tender die gemeente Den Haag heeft uitgeschreven juist een culturele en maatschappelijke bestemming van het pand centraal stelt.

De Helena, een voormalig schoolgebouw in gemeentelijk eigendom, fungeert momenteel als een levendige culturele broedplaats. In het pand zijn ateliers, werkplaatsen en maatschappelijke initiatieven gevestigd, waaronder broedplaats

Foto: Eline Bos

Billytown en op het dak de EnergieKas, een proeftuin voor alternatief energiegebruik. Voor veel makers en buurtbewoners is De Helena een plek waar cultuur, ontmoeting en maatschappelijke betrokkenheid samenkomen.

De hotelplannen riepen niet alleen vragen op bij culturele initiatieven en omwonenden, maar ook in de gemeenteraad. Daarnaast werd een petitie gestart onder de titel 'Haagse kunst en cultuur boven commercie: stop de uitverkoop van De Helena', waarin werd gepleit voor behoud van ruimte voor kunst, cultuur en – waar mogelijk – wonen, in plaats van commerciële functies gericht op toerisme.

Ook de Vereniging Vrienden van Den Haag heeft zich in deze discussie uitgesproken. In een brief aan het college van burgemeester en wethouders benadrukten de Vrienden hun waardering voor de oorspronkelijke uitgangspunten van de tender: een filmtheater in combinatie met cultureel-maatschappelijke functies, passend bij de wijk en de stad. Een (commerciële) hotelfunctie met 76 kamers is daarmee gewoonweg in strijd.

Inmiddels heeft het college besloten de tender stop te zetten. We hopen dat daarmee een stap wordt gezet om terug te keren naar de oorspronkelijke doelstelling voor De Helena en

De Helena

Helena van Doeverenplantsoen 3, Den Haag

Foto: De Helena

niet om vervolgens alsnog een hotelbestemming mogelijk te maken. Dat zou onbehoorlijk bestuur zijn. Hoe de verdere besluitvorming zal zijn, is nog niet duidelijk. Wel laat deze episode zien hoe groot het draagvlak is voor het behoud van culturele broedplaatsen in Den Haag — en hoe belangrijk het is om daar consistent beleid op te voeren.

De Helena is voor veel Hagenaars meer dan vastgoed. Het is een plek waar de stad zichzelf toont: creatief, betrokken en menselijk.

De redactie

Symposium “Natuurlijk de stad”

Verdichten en vergroenen tegelijk. Het kán!

Dit was de belangrijkste conclusie uit het symposium over de stadsnatuur dat zaterdag 7 maart, tien dagen voor de gemeenteraadsverkiezingen, plaatsvond in het Theater aan het Spui: Vergroenen moet, en het kan, ook in een stad die snel groeit en weinig ruimte heeft.

Ruim 130 deelnemers uit heel Den Haag bogen zich over de vraag of bij de enorme woningbouwopgave nog wel genoeg groene kwaliteit en vrije bewegingsruimte overblijft in weerwil van al die andere ruimtevragen, zoals voor recreatie, toerisme, mobiliteit en parkeren, bedrijvigheid, oppervlaktewater en energietransitie.

Gespreksleider Joris Wijsmuller startte de discussie met een vraag aan de zaal: “Wat doet u aan het groen in uw woonomgeving?” De antwoorden waren bemoedigend. Veel gevoel was er voor gezamenlijke actie in de buurt en voor het gewoonweg nemen van initiatief. Vooral omdat samenwerken gezellig is en leidt tot beter groenbeheer dicht bij huis.

Steven Slabbers, Hagenaar, landschapsarchitect en adviseur ruimtelijke kwaliteit, richtte zich op het samengaan van rood en groen. Een jaarlijkse toename van 4000 woningen vraagt om extra oppervlakte die Den Haag niet heeft.

Dus zou voor minimaal 30% ook buiten de stadsgrenzen gekeken moeten worden. En binnen de bestaande stad zal een ander ruimtegebruik nodig zijn. Een huis met tuin is niet overal meer haalbaar. Hoogbouw in diverse varianten zal soelaas moeten bieden, met collectieve ruimten en groene daken voor sporten en buitenspelen.

Daartegenover staat dat de stad zijn groene hoofdstructuren onaantastbaar moet maken, zoals de Akte van Redemptie dat voor het Haagse Bos heeft gedaan. En wat er is aan ruimte moet slimmer gebruikt worden. Bijvoorbeeld door onder de grond te parkeren, en een bomenplan te maken met een opperhoofd bomen op het stadhuis. De opdracht voor de toekomst is meer doen dan alleen stenen stapelen.

De Universiteit van Leiden onderzoekt het effect van intensief ruimtegebruik op de gezondheid, ook in Den Haag.

Roy Remme, universitair docent, kijkt met zijn promovendi naar hitte-eilanden, droogte en wateroverlast, slechte luchtkwaliteit, en de druk die dit op de gezonde leefomgeving uitoefent. Groene functies kunnen daar veel tegenoverstellen, vooral in de centrale wijken waar de problemen het grootst zijn. Groen werkt stress verlagend, verbetert het concentratievermogen en vermindert de kans op hart- en vaatziekten en depressies. De stadsnatuur moet echter zelf ook weerbaar zijn doordat bos, bomen en stadstuinen gezamenlijk biodiversiteit opleveren. In Den Haag is dit op 160 locaties gemeten. Deze zomer komt er een nieuwe meetcampagne naar de meest toekomstbestendige vegetatiegemeenschappen en het meest effectieve ecologisch beheer.

Wethouder Barker gaf aan welke extra inspanning de stad behoeft in de volgende bestuursperiode. De gemeente hanteert een vuistregel: minstens drie bomen direct in zicht vanuit ieder huis, 30 % van een wijk in de schaduw van een boom, vanuit elke woning binnen 300 meter een verkoelend parkje en binnen 750 meter een grotere groenvoorziening. Prioriteit heeft nu het vergroenen van versteende wijken, het bestaande groen te versterken en dit door middel van lange lijnen te verbinden. De groene ruit, tussen duinen en de Vlietzone, tussen Wassenaar en de 'Van Zee tot Zwetroute', is de hoofdstructuur voor zowel groene waarden als gebruikswaarden. Aangevuld door groene lanen door de hele stad. Het wijk- en buurtgroen is voor 13 wijken in kaart gebracht. Er zullen bomen worden bijgeplant en niet nuttige verharding zal worden vervangen door groene invulling. Op het niveau van de straat en private tuinen worden alle denkbare maatregelen ingezet, van geveltuinjes tot tegelwippen, subsidies voor klimaatadaptatie, gratis bomen en een 'Groenste straat Challenge'. Het gaat de gemeente om natuur

te beschermen, recreatiedruk te spreiden, het stikstofprobleem op te lossen, ontbrekende schakels in te vullen, ecologisch te beheren, ruimte te maken in de ondergrond, en ook, vanwege de schaarse ruimte: de auto ondergeschikt te maken aan het groen.

In samenwerking met het Segbroek College trad docent Martin Bakker op, namens zijn twee klassen 4 VWO, en deed verslag van een lessenserie over de ideale stad. De Binckhorst was genomen om een paar vragen te stellen aan de wethouder. Met behulp van AI werd gezien dat het er wel groen uitzag, met veel lichte kleuren, maar dat het water ontbrak. "Gaat de markt dat doen, vroegen de leerlingen. Moet de borgstelling van de projectontwikkelaar komen?"

In de afsluitende discussie was dit het eerste wat de wethouder oppakte. Het planmatig ontwikkelen van dit nieuwe stuk stad is destijds losgelaten. Dat betekent nu alsnog ruimte maken voor groen en veel bomen. Trouwens, voor alle stadsdelen is het zaak om de randvoorwaarden voor een gezonde leefomgeving precies vast te leggen. Dat het met de Haagse Lanen in het centrum nog geen vaart maakt lijkt maar zo. De eerste tien bomen worden weldra langs de Hofvijver geplant. Maar eenvoudig is het niet, vooral omdat in de ondergrond eerst het nodige moet gebeuren. Dat kost niet alleen geld maar ook tijd. Toch gewoon mee beginnen is het credo, en volhouden, misschien wel een decennium lang. Met geduld, inventiviteit, en met gefaseerd budget kan Den Haag uiteindelijk uitkomen op een heel netwerk van Haagse lanen. Het kan, met standvastig beleid. Alles is immers al in kaart!

Elsbeth van Hijckama Vlieg,
Vriend van Den Haag

De lange groene lijn dwars door Loosduinen. Foto: Elsbeth van Hijckama Vlieg

Metropoolshoogte

Hoe zou het toch zijn met de Metropoolregio Rotterdam Den Haag MRDH? De wat? Naar schatting (meer dan) 75% van de inwoners heeft er nog nooit van gehoord. En onbekend maakt onbemind.

Een ondergeschoven kindje dat echter beter verdient, want het is een beslist nuttig verband én verbond, gericht op meerwaarde door samenwerking ten aanzien van – zoals ze het zelf zegt – de vernieuwing van de economie en verbetering van de bereikbaarheid (en vervoer) voor bijna 2,4 miljoen inwoners en 21 gemeenten, waarbij Rotterdam en Den Haag de centrale kernen zijn.

Met andere woorden de MRDH is als een huwelijk tussen Rotterdam en Den Haag. De vraag wie daarin het mannetje is en wie het vrouwtje laat ik graag liggen, maar de vraag of het een goed huwelijk is, zou ik met een volmondig “ja” willen beantwoorden, dit ondanks de verschillen tussen beide echtelieden.

Want ga maar na: op nog geen 24 kilometer van elkaar liggen twee steden, elk op eigen wijze prachtig, maar totaal verschillend en met bepaald ander-soortige bewoners.

Zij met een wereldhaven, de Maas, een (in naam gezamenlijk) vliegveld, de Euromast, veel moderne architectuur en iconische hoogbouw en ooit Erasmus, wij met onze vele historische en monumentale gebouwen, (stads-) paleizen, hofjes, kerken, pleinen en parken en – niet te vergeten – de zee, Scheveningen en ooit Spinoza.

Zij van niet lullen maar poetsen, recht door zee, r(a)uwe bolster blanke pit, echte aanpakkers (allemaal kloppende clichés), wij ingetogener, formeler en ambtelijker, met (vermeende) chique, wat klageriger. Anders gezegd, in 010

is het (ook bestuurlijk!) van gewoon en waar nodig met lef regelen en doen, terwijl in 070 wordt gewikt en gewogen, veelal leidend tot langdurige, stroperige en risicomijdende processen en vaak uiteindelijk tot verzanding. Het vertrek van het North Sea Festival en het Literatuur- en Kinderboekenmuseum zou in Rotterdam nooit hebben kunnen gebeuren en het Eschermuseum zou allang in de oude Amerikaanse Ambassade hebben gezeten.

Zij – eerlijk is eerlijk – kunnen beter voetballen, getuige Sparta, Feyenoord en Excelsior (in die volgorde) en wij kunnen hier alleen ADO tegenover zetten en uit lang vervlogen tijden HBS, HVV en Quick (in willekeurige volgorde). Maar wij zijn onbetwistbaar dé muziekstad, waar zij niet aan kunnen tippen. En wij hebben meer humor (Koot en Bie, Harrie Jekkers, Wim Kan, Paul van Vliet, Sjaak Bral etc., maar ook gewoon op straat) én een veel mooier en beeldender stadsdialect, namelijk veruit het mooiste van Nederland.

Overeenkomsten zijn er natuurlijk ook en we delen samen een tuin (het Westland), een fraai oudhollands tussenstation (Delft) en een aardig villawijkje (Wassenaar).

Al met al zijn Roffa en Agga (met Skiffa) als *des extrêmes qui se touchent* behoorlijk aan elkaar gewaagd. Tegelijkertijd vullen ze elkaar ook aan en zijn het hier en daar zelfs communicerende vaten. En, belangrijk (!), ze kunnen veel van elkaar leren. Door deze elementen zou meer samenwerking potentieel tot een grotere en bredere meerwaarde kunnen leiden dan nu in het kader van MRDH het geval is. Geen verstandshuwelijk dus maar een warme, liefde- en waardevolle verbintenis. Daarom zou ik willen pleiten voor meer bekendheid en aandacht voor MRDH, met Rotterdam en Den Haag samen als motorblok voor de hele regio.

Voor de Vrienden van Den Haag is er geen betere afsluiting dan met het volgende, aan het werkelijk prachtige boek *Het Haagse stadsbeeld* van Marcel Teunissen ontleende citaat uit een gedicht uit 1954 van Ferdinand Bordewijk, schrijver en advocaat te Rotterdam en Schiedam, maar aldoor woonachtig in Den Haag.

“Den Haag spant onder de steden onbetwistbaar de kroon. Dat is altijd zo geweest. Het is de Haagse grond – om het even, veen, geest of zand, zeeduin, binnenduin of polder – die stille en raadselachtige bodemkracht.”

Marc de Leeuw,

(geboren en getogen in Brabant, maar vanaf 1974 gewoond hebbend in Rotterdam en vanaf 1982 tot nu woonachtig in Den Haag en al die tijd afwisselend en deels ook tegelijkertijd werkzaam in beide steden; en Vriend van Den Haag)

Jaarlijkse vrijwilligersborrel

De jaarlijkse vrijwilligersborrel van de Vrienden van Den Haag op 20 januari bij Sandro Bruti in Scheveningen was bijzonder feestelijk. De voorzitter bedankte alle vrijwilligers voor hun inzet en de avond werd afgesloten met een heerlijke, traditionele, Italiaanse maaltijd.

ADVERTEREN IN ONS DEN HAAG

Ons Den Haag verschijnt elk kwartaal in een oplage van 1300.

Door in ons blad te adverteren bereikt u niet alleen een voortreffelijke doelgroep, maar steunt u ook de activiteiten van onze Vereniging.

De advertentietarieven zijn:

1/4 pagina € 150,- 1/3 pagina € 200,- 1/2 pagina € 300,- Hele pagina € 700,-

Bij een langdurige samenwerking is een korting van toepassing. Neem voor meer informatie contact op met redactie@vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe leden

Wij heten de volgende nieuwe leden van harte welkom:

Roslyn Anderson	A. de Jong	L.M.M. Schraven
Gabriella Bekman	H.R.J. (Hidde) van der Kluit	St. Het Heilige Geesthofje
H.W.H. van Bergen	G.C. Kors	J. van der Star
A.W.M. Bijloos	M.H.M. Korthals	Wouter Stolwijk
A.M. Blonk	P. de Koster	Marlies van Strien
A.V. Bote	J.M. Lantinga	E.H.M. Theunissen
S.S. Broekema	M. Leeftang	C.J.F. van Tilburg
B.H. Brouwer	Ingrid AM van Leeuwen	M.N.P.M. Verlinden
C.J.J.M. van Brussel	J. Letterie	A. Vermaas
Commissie Loosduinen	Noreen Lippits	J.A. Wesseldijk
P. Wijsman, voorzitter	C.J.J. van der Lugt	Daphne Wijnstok
R.W. Cremer Eindhoven	Stephanie van Meerbeke	G.H. Willebrands Bak-
E.H. Dykstra	F.M. Moulijn-de Lange	ker-Nanning
Francoise Eijnwachter	M.L. Oerlemans-van	B.S. Wyers
J.X. Eikeboom	Oudenaarde	M. Zeemering
D. Erdbrink	A.E. Paar-Bruning	K.J. van Zijl
G.U. Furia	C.T. Papaikonomou	A.M. Zunderdorp
Charlotte Hanlo	J.F. Pols	R. de Zwaan
J.P. Heering	G.W. Rodenhuis	
M.C. Hegge	H.G. Schellema	

COLOFON

Ons Den Haag verschijnt in 2025 vier maal.

Redactie: Kitty Bos-Droog (eindredacteur), Ursula de Goede-Broug, Marcel Tielemans en Michael Toorop (hoofdredacteur).

Fotoredactie: Esther Langendam

Redactieadres: Postbus 85977

2508 CR Den Haag

Reacties: richten aan:

redactie@vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe kopij: kopij voor het nummer 2026.03 (juli, augustus, september) dient uiterlijk 18 mei 2026 per e-mail te zijn toegestuurd aan redactie@vriendenvandenhaag.nl

De inhoud van de artikelen in Ons Den Haag weerspiegelt niet noodzakelijkerwijs de mening van het bestuur van de Vereniging Vrienden van Den Haag of van de redactie van Ons Den Haag. Wij doen er alles aan de recht-hebbende(n) van foto's en afbeeldingen te achterhalen. In het geval dit niet is gelukt, kunt u zich als rechthebbende bij de redactie melden.

Oplage: 1.300

Losse verkoopprijs € 10

ISSN nummer: 3050-7510

Vormgeving en druk:

Quantes, Rijswijk

VERKOOPADRESSEN

WENSKAARTEN VRIENDEN

VAN DEN HAAG:

Boekhandel Couvée –
Benoordenhaeghe,
Van Hoytemastraat 66
Carla's Boeken,
De Savornin Lohmanplein 22b
De Haagse Boekery,
Frederikstraat 24
The Hague & Partners,
Station Den Haag Centraal
Inproc Koffiebranderij en
Theehandel,
Denneweg 55
Drogisterij Van Mourik,
Frederik Hendriklaan 270
P.W. Akkerman B.V.
Passage 15

